Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДЭЙ, БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

...эмнай 1921 оной ...рэнэ 21-hээ гарана. | № 199 (18522) | 1990 оной августын 30, четверг | Сэн 3 мүн.

КПСС-эй РЕСПУБЛИКАНСКА КОМИТЕДТЭ

...эй республиканска ко... бюро Сэлэнгын мо... баазын партийна эхин ...ацин хүдэлмэриие ха... үзэбэ. Партийна зэргэ... бэхижүүлгэдэ, ажалша ...эй ажал ябуулгада ...нүлөө шангадхалга... ...ээлгэдэhэн парти до... ...дэлмэри модоной баа... ...ртийна эхин организаци ...рэнэй партком ябуул... ...нуудтай хүдэлнэ гэжэ ...дэбэ.

... хамта, партком бо... ...оэ партийна органи... ...д мүнөөнэй эрилтэ... ...ёоор хүдэлмэрээ удаа... ...энэ, хүдэлмэриин ...ээл янзанууд ба онол ... удаанаар нэбтэрүү... ...гэжэ бюрогой заседа... ...дэ тэмдэглэгдэбэ. Парт... ...эн эдэбхитэдтэй хү... ...ябуулна, ниитын хү... ... коммунистнуудые ... хабаадуулнагүй, тэ... ... дурадхалнууд болон ... ажаглалтануудые ... талаар ёhотой хү... ... эмхидхэнэгүй. Кол... ... болон тэрэнэй под... ...инүүдэй ажахын-эко... ... ба сэдьхэл бодо... ...ическэ байдалай тү... ...муниистнууд-хүтэлбэри... ... болон инженерно... ... хүдэлмэрилэгшэдтэ ...лтэ табинагүй. Пар... ...гаануудые үнгэргэхэ, шиидхэбэринүүдые ... эмхидхэхэ ба хи... ...аар партком болон ... партийна организаци... ... тэдысэ хүдэлhэн Абтаhан шиидхэбэри... бэелүүлхэ талаар эм...хидхэлэй ёhотой хүдэлмэри ябуулагданагүй. Коммунистнууд болон ажалшадтай, үзэл сурталай кадрнуудтай ябуулагдадаг суртал бодолой-политическэ хүдэлмэридэ дутуу дунданууд олон. Партиин XXVIII съездын материалнууд болон шиидхэбэринүүдые тайлбарилан тарааха хүдэлмэри ехэ удаанаар ябуулагдана. Зарим коммунистнууд хуушанай онол аргаар партийна хүдэлмэри ябуулна, нүгөөдүүлынь партийна журам, Уставай эрилтэнүүдые сахиха талаар жэшээ харуулнагүй. Гэшүүнэй партийна түлбэри түлэхэгүй, мэдүүлтэ бэшэжэ, КПСС-эй зэргэhээ гараха баримтанууд бии. Залуушуулые партида абажа, партийна организациие шэнэдхэлгэ ехэ hулаар бэелүүлэгдэнэ.

Нютагай Соведүүдэй арадай депутадуудаар hунгагдаhан коммунистнуудта, ажалша коллективэй соведүүдтэ, профсоюзай, комсомолой болон ниитын бусад эмхинүүдэй hунгагдадаг зургаануудта hунгагдаhан коммунистнуудта партийна организаци ба тэрэнэй партком hайнаар туhалнагүй.

Ажалай бүтээсые горитойгоор дээшэлүүлгэдэ, ажахыгаа эзэн ёhоор эрхилэлгэдэ туhалха ёhотой арендэ подряд нэбтэрүүлхэ, кооперативуудые эмхидхэхэ ба бусад түхэл янзануудые нэбтэрүүлхэ талаар коммунистнуудтай, илангаяа коммунистнууд - хүтэлбэрилэгшэдтэй партийна организаци хангалтагүйгөөр хүдэлнэ.

Партийна эхин организациин хүдэлмэридэ бии байhан дутуу дунданууд тушаа модоной баазын парткомдо (парткомой секретарь нүхэр И. В. Воронин) анхаралыень КПСС-эй республиканска комитедэй бюро хандуулаад, модоной баазын коммунистнуудай дунда, ажалшадай коллективтэ КПСС-эй XXVIII съездын шиидхэбэринүүдые гүнзэгыгөөр зүбшэн хэлсэлгые, тайлбарилгые эмхидхэхэ талаар хэмжээнүүдые абажа, партийна организациин хүдэлмэриие hайжаруулха, коллективэй ажабайдалда коммунистнуудай түрүү үүргые ба ниитэ - политическэ эдэбхи үүсхэлые дээшэлүүлхые дурадхаhан байна. XXVIII съездын шиидхэбэринүүдэй үндэhөөр комплексно түсэб партийна эхин организациин ажал ябуулгын программэ зохёохо гэжэ дурадхагдаба.

Тус партийна организациин хүдэлмэридэ шухала туhаламжа үзүүлхэ гээд КПСС-эй Прибайкалиин райкомдо дурадхагдаа.

1989 оной апрелиин 27-до баталагдан абаhан «Захааминай райондо үнгэргэгдэhэн КПСС-эй обкомой үдэрнүүдэй дүнгүүдээр КПСС-эй обкомой хэмжээ ябуулганууд тухай» тогтоолой хэр зэргээр бэелүүлэгдэжэ байhан тухай асуудал КПСС-эй республиканска комитедэй бюро хаража үзэбэ. Республикын министерствэнүүд болон албан зургаануудтай, КПСС-эй республиканска комитедэй таhагуудтай хамта Захааминай райком, райгүйсэдком болон РАПО хараалагдаhан хэмжээнүүдые бэелүүлхэ талаар тодорхой хүдэлмэри хээ гэжэ рескомой бюро дэээрэ тэмдэглэгдэбэ. Зарим асуудалнуудынь шиидхэгдээ, зариманиинь шиидхэгдэжэ байнхай. Бүхы дээрээ эдэ «Хэмжээ ябуулганууд» удаанаар бэелүүлэгдэнэ. Агропромышленна комплексын, арадай эрдэм hуралсалай, соёлой, элүүрые хамгаалгын, hэргээн шэнэдхэлгын ба шэнэ барилгын асуудалнууд илангаяа хүшэр хүндөөр шиидхэгдэнэ.

Арадай депутадуудай районно Соведтэй хамта «Хэмжээ ябуулгануудые» бэелүүлгын ябасые хаража үзөөд, асуудалнуудые шиидхэхэ талаар хэмжээнүүдые тодорхойлхыень КПСС-эй Захааминай райкомдо КПСС-эй республиканска комитедэй бюро дурадхаба. Республикын правительствын шиидхэхэ ёhотой асуудалнуудые, тэрэ тоодо 1991 ба 1992 онуудай түсэбүүдтэ хабаатай асуудалнуудые хаража үзөөд, тус райондо туhаламжа үзүүлхыень республикын Министрнүүдэй Соведые гуйба.

«Улаан-Үдэ хотын үбэлдэ хангалтагүйгөөр бэлдэжэ байhан тухай» асуудал КПСС-эй рескомой бюро зүбшэн хэлсэбэ. Улаан-Үдэ хотодо үбэлдэ, илангаяа дулаагаар хангалгада бэлдэлгэ хангалтагүй гэжэ рескомой бюро тэмдэглэлээд, үбэлэй эрхэ байдалда хүдэлхөөр хотые hайнаар бэлдэхэ талаар бүхы хэмжээ ябуулганууде тогтоогдоhон болзортонь жэншэдгүй дүүргэхэ талаар хойшолуулашагүй хэмжээнүүдые абаха гээд арадай депутадуудай Улаан-Үдын городской Соведэй болон горгүйсэдкомой хүтэлбэрилэгшэдтэ КПСС-эй гэшүүд нүхэр В. К. Кукшинов болон А. Ф. Абрамов гэгшэдтэ дурадхаба.

Улаан-Үдэ хотые үбэлдэ бэлдэхэдэнь бодото туhаламжа үзүүлхэ гээд КПСС-эй гэшүүд, республикын Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшонор нүхэд М. И. Семенов, Е. А. Тарасюк гэгшэдтэ дурадхагдаа.

1991—1995 онуудтахи КПСС-эй Буряадай республиканска организациин ажал ябуулгын программа зохёон хараалхын тула КПСС-эй республиканска комитедэй нэгэдэхи секретарь Л. В. Потаповай хүтэлбэри доро комисси байгуулагдаба. Ехэхэн бүлэг партийна, совет, ажахын хүтэлбэрилэгшэд, республикын Верховно Соведэй комиссинуудай түрүүлэгшэнэр, КПСС-эй XXVIII съездын делегадууд, эрдэм ухаанай ба соёлой хүдэлмэрилэгшэд комиссиин бүридэлдэ оруулагдаа.

Шиидхэбэринүүдые абаха, республикын социально-экономическа хүгжэлтын программые зохёохо, кадрова политика бэелүүлхэ талаар дурадхалнуудые оруулха зорилготой 21 хүнhөө бүридэhэн шэнжэлэгшэдэй ниитын бүлэг рескомой бюро байгуулба.

30-аад онуудта үндэhэ баримтагүйгөөр хардалга гүрдэлгэдэ орожо, КПСС-эй зэргэнүүдhээ гаргагдаhан зарим коммунистнуудые партийна талаар сагааруулха тухай асуудал КПСС-эй республиканска комитедэй бюро хаража үзэбэ. Тэдэнэрэй ямаршье гэмэ зэмэгүй байhан дээрэhээ 1956 1957, 1960 ба 1989 онуудта тэдэнэй хэрэгүүдэй талаар шиидхэбэринүүд болюулагдаhан гээшэ. КПСС-эй рескомой бюрогой тогтоолоор ВКП(б) гэй гэшүүдhээ удаадахи коммунистнуудые гаргаха тухай шиидхэбэринүүд болюулагдажа, партийна талаар сагааруулагдаба (наhа бараhан хойноо):

Ледерман Михаил Георгиевич 1892 ондо түрөө, 1919 онhоо партиин гэшүүн, Улаан-Үдын паровоз-вагонно заводой кузнечнэ цехэй техбюрогой начальнигаар хүдэлөө;

Пудиков Валентин Алексеевич, 1908 ондо түрөө, 1932 онhоо партиин гэшүүн, Бурмонторгын худалдаа наймаанай управлениин секретаряар хүдэлөө;

Радионов Николай Фёдорович, 1904 ондо түрөө, 1925 онhоо партиин гэшүүн, Улаан-Үдын ПВЗ-гэй паровоз хабсаралгын цехэй техбюрогой ахалагша инженерээр хүдэлөө.

Сагадуев Жалсарай Мархакович, 1901 ондо түрөө, 1925 онhоо партиин гэшүүн, Түнхэнэй аймагай хүдөө ажахын «Путь Ленина» артелиин түрүүлэгшээр хүдэлөө;

Срывкин Михаил Григорьевич, 1897 ондо түрөө, 1925 онhоо партиин гэшүүн, Улаан-Үдын ПВЗ-гэй кузнечнэ цехэй начальнигаар хүдэлөө.

КПСС-эй рескомой бюрогой заседани дээрэ эмхидхэлэй-партийна болон кадрова хүдэлмэриин бусад асуудалнууд баhал харагдажа үзэгдэбэ.

Үдэрэй шухала асуудал

ХАРЮУСАЛГАТАЙ ...АhЫН ЭХИН ДЭЭРЭ...

...а таряашанда энэ жэлэймнай сагай ...дынхида орходоо зэргэсүүлэшэгүй ... байба. Байгша оной хабарай эхинhээ ...адпатар газаа хүйтэн байжа, бэлшээ...ха үhалгададаг, үтэгжүүлэгдэhэн саб... ногоон абаhаар hайнаар ургаагүй. ...римал ургамалнууд тухайшье хэлэлтэ...арынь хадаа ажахынуудаймнай агро... албанай хүдэлмэрилэгшэд сагай ... бодото байдалые хараада абажа, ...лоторгоо хаташаhан хүрьhэндэ үнэтэй ...рэhэ хүрэнгеэз булахые яраагүй ...эжэ олон колхоз, совхозуудта ороо...рамалнуудайнь тарилга урдынхиhаа ...ябуулагдаа hэн.

...даэ буряад оронойmнай колхоз, совхо...лон хүдөө ажахын бусад предприяти...ыдөө 535,2 мянган тонно ороохо та... мянган тонно овощ хуряажа, 79,9 ...онно хартаабха малтажа абахаар тү...ланхай гээшэ. Энэ зорилгоёо урагша... сүм бэелүүлхэдэ нилээд ехэ хүсэн, ...хэлэй хэрэгтэйнь мэдээжэ. Ушарынь ...гша оной ороохо тарян үндэрөөр ...ад надхажа ехээр унаhан байна. Гад... майлаар хэбтайhан тарялангтай ...рыhэн бороо, аадарай үhанда угааг...а нүхэн болоно эбдэрhэн байха юм. ... иимэ тарялангда комбайн жолоодо...улhанаа гээлтэ хоролтогүйгөөр хуряа... гээшэ хүшэрхэн даа.

... үдэрнүүдтэ дахяад эрьежэ ороhон ...оон гансашье үбhэ тэжээл бэлэдхэг...шэ, мүн ургаса хуряагшадта горитой... түбэг ушаруулба. Тусхайлбал, мүнөө ...шэhэн горох, ешмээн болон шэнии...олан хуряахаар баал болгон унагаа... Кабанскын, Яруунын, Баргажанай ...зарим ажахынуудай механизаторнууд ...нилээд удаан болзорто таhалдуулха ...лобо. Эдэ районуудта уhата бороо...ээр бүхы полинь шабар шалбааг бо...ибайнhаа байха тракторайшье ябагүй болонхой ха юм.

...арилай энэ гасалан, бэрхэшээлые ...абажа гарахын тула нэн түрүүлэн ...эдэл хэрэгтэй ааб даа. Бии байгаа ...техникээ, илангаяа комбайн, жатка...улыень hаадгүйгөөр хүдэлгэхөөр за... бэлэн болгохо гээшэ шухалада ...но. Шахардуу бэрхэшээлтэй энэ үе... машина, техникээ олоор, бүтээсэ...үдэлгөөгүй hаа, ургуулhанаа гээлтэ ...эөр, түргэн болзорто хуряажа ...гүй байна ха юм.

...арил шэнжэлэгшэдэй уридшалан ...иhанай ёhоор, ерэхэ сентябрь hа...баhал хура бороо элбэгтэй байхань ...эээ эдеэшэжэ захалhан ургасаяа бо...зорто хуряажа абаха гээшэ зайлуу...зорилго болоно. Теэд мүнөө респуб... таряашад энэ хаhадаа ямар бэлэд...рэжэ ерэнхэй байна гээшэб? Шалгал...эй дүнгүүдые зэргэсүүлэн харахада, ... ургамалнуудай комбайнуудые, жат... нойтон таряа хатааха, үрэhэнэй ...илгажа сэбэрлэхэ комплекснуудые, ... дээрэhээ асарагдаhан таряа сэбэр...интуулан хатааха машинануудые за...жа бэлэдхэхэ хүдэлмэри хангалтагүй ...гдээ. Мүнөө комбайнуудай 80, ороohо ... машинануудай 90 процентнь бэлэн ... Тусхайлбал, Бэшүүрэй, Баргажанай, ...Шэбэрэй, Прибайкалиин районой ажа... таряа хуряалгын техникэ хүсэд за...гаагүй, таряанайнь тоогууд түхеэ... байhаар. Хэрбээ Мухар-Шэбэрэй ... Ленинэй нэрэмжэтэ, «Искра», «Ком... колхозуудай механизаторнуудай комбайн болон жаткануудаа үбэлэй hарануудта заhабарилдаг hаань, «Эрдэм», «Одон» совхозуудта энэ хүдэлмэринь hаянайл эмхидхэгдэнхэй ябуулагдана.

Таряа хуряалгаяа ажалай арбан үдэр соо ябуулхада комбайн бүхэндэ 100 гектарhаа ехэ бэшэ таряалан хүртэхэ ёhотой. Теэд ургасынгаа 70 процентыень амяарлан хуряахаар хараалхада, Хяагтын райондо комбайн бүхэндэ 336 гектар, Бэшүүрэй райондо 316, Мухар-Шэбэрэй райондо 356, Зэдын райондо 285 гектарай таряалан хүртэнэ. Бусад районуудта комбайнуудай энэ нормо хоёр дахин үлүүлэгдэнэ. Иимэ орёо хүшэр сагта бүхы комбайн, жаткануудаа бүтээсэтэйгээр хүдэлгөөгүй hаа, эдеэшэhэн таряан оройдоол сүүдхын туршада хуряагдангүй байхадаа ургасань аяар 2 процент гээлтэ хоролтодо орохо байна. Тиимэhээ бии байгаа техникээ бэлэн болгохын хажуугаар шэнэ комбайнуудые абажа, hаадгүй хүдэлгэхэ гээшэ шухала.

Мүнөө республика доторнай үбhэ тэжээл бэлэдхэхэ, таряа хуряахаhаа гадна хартаабха малтаха, овощ суглуулха хүдэлмэри жэгдэрэн эхилбэ. Илангаяа овощ, хартаабхаяа сүм суглуулха, бэлэдхэлэй эмхинүүдтэ тушаахын хажуугаар хүн зондо дуратай соонь худалдаха хүдэлмэрээ hайнаар эмхидхэхэ саг тулаа. Ушарынь хадаа, олон райондо, тусхайлбал, Мухар-Шэбэрэй райондо 200 тонно капуста, 20 тонно үгэрсэ, кабачки суглуулагдаад, мүнөө хүрэтэрөө бэлэдхэлэй эмхинүүдтэ абаашагдаагүй муудажа, гутажа байна. Байгша ондс хартаабхын ургаса hайн. Тиимэhээ Бэшүүрэй, Мухар-Шэбэрэй, Кабанскын районой ажахынууд үлүү гараhан хартаабхаяа хаанашье хэхэ аргагүй болохо байhанаа яаралтайгаар мэдүүлжэ захалаа. Ушарынь хадаа бэлэдхэлэй эмхинүүд хадагалха hайн хранилищи, склад үгы дээрэhээ баталhан хэлсээнhээ үлүү продукци абахагүй байhанаа ажахынуудта уридшалан hануулаа ха юм.

Байгша онhоо хартаабхын үнэ сэн гурба дахин дээшэлүүлэгдээ. Тиимэhээ хартаабхын шанарташье шанга эрилтэ табигдаха байhаниинь гайхалгүй.

Урда жэлнүүдэйхидэл адли хартаабхаяа суглуулжа зөөхэдөө шулгалжа, хранилищи соогоо үжөөхэгүйн тула город шадарай—Тарбагатайн, Кабанскын, Загарайн, Мухар-Шэбэрэй районууд контейнернүүдээр хангагдахань. Горплодоовощторг эмхи хэлсээ баталhан ажахынуудтаа контейнернүүдые эльгээжэ, тушаажа абаhан хартаабхаяа тэрэ дороо зөөжэ абаашахань гэшэ. Зүгөөр ажахынууд заримдаа бэлэдхэгшэдэйнгээ абаашажа үрдеэгүй контейнертэй хартаабха хюрууда хүлдэхөөхэгүйн тула саг зуурын байра, склад түхеэрхэ болоно.

Мүнөө гансашье Улаан-Үдэдэ бэшэ, зарим районуудта овощ, хартаабхаяа гээлтэ хоролтогүй суглуулжа абаха, бэлэдхэхэ талаар онсо байдал соносхогдоод байна. Тиимэhээ энэ шухала хүдэлмэридэ бүхы эмхи зургаануудай, предприяти, захиргаануудай коллективүүд эдэбхитэйгээр хабаадалсахань. Ажахынууд ургуулhанаа сүм хуряажа, шанарыень доошолуулангүй худалдажа, олзо оруулхын тула илангаяа овощой үнэ сэнгые хубилгаха, доошолуулха болоно. Тэрэгүй hаа, худалдаанда табигдаhан овощ гутажа, миил хаягдаха бшуу.

Ургаса хуряалга харюусалгатай хаhа. Энээндэ hайн бэлэдхэл хэрэгтэй. Таряашадайнгаа хаберhаа нааша оролдожо ургуулhан баян ургасые гээлтэгүйгөөр хуряажа абаа hаа, бидэнэй эдеэ хоолой талаар хэрэглэмжын дүүрэнээр хангагдаха байhыень бү мартая!

Вл. ЖИГЖИТОВ,
редакциин агропромышленна таhагые даагша.

Тэжээл бэлэдхэлгэ—бүгэдын хэрэг

АЖАЛ ХЭЖЭ ХАТУУЖАА

«Дружба» колхозой Пестеревэй отделениин механизатор Яков Иванович Заиграев гансашье ажахы соогоо бэшэ, харин район соогоо эгээн үнинэй, дүй дүршэлтэй механизатор гэхэдэ алдуу болохогүй. Энэ ажахыда тэрэ 42 жэл соо ажаллажа ябана.

Дайнай үеын үхибүүд... Тэдэнэй бэхижээгүй мүр дээрэ хэды хүндэ хүшэр байдал тудаа гээшэб! Наhанhаа түрүүн ехэ боложо, дайнда мордоhон эсэгэ, аханараа тэдэнэр hэлгэхэ баатай болоо ха юм. Эдэмнай хара ажал хэжэл хатуужаhан, хилээмэнэй яажа олдодогые сэгнэhэн зон болоно гээшэ. Эдэнэй нэгэн Яков Иванович юм.

Тэрэ 1964 ондо партиин гэшүүн болоо hэн. Өөрынгөө дураар, Ленинскэ партиин зэргэдэ орожо, арад зонойнгоо hайн hайхан байдалай түлөө оролдожо ябана. Коммунист нэрээрээ хододоо омогорходог юм. Теэд мүнөө үеын байдал тухай тэрэ юун гэжэ бодомжолно гээшэб!

— Мүнөө үедэ КПСС-эй зэргэдэ ёhотой коммунистнууд үлэхэ зэргэтэй болоод байна. Өөрынгөө тала хаража гү, али ноён болохые оролдожо партида орогшод гаража байна. Энэ хадаа олондо тон шанга шангалта боложо байна гээшэ. «Онгосын шэнгэхэ болоходо, хулганаанууд гүйлдэжэ үгы болодог» гэлсэгшэ. Тиимэ юумэн боложо байна бэшэ гү! Гэбэшье үлүү хүнүүд партиhаа гаража, тэрэнэй зэргэдэ ёhотойл коммунистнууд үлэхэ ха юм,— гээд тэрэ хэлээ бэлэй.

Партиин, ажалай ветеран Яков Иванович мүнөөшье эдэбхитэйгээр ажаллаhан зандаа. Эгээл хүндэ, эгээл хэрэгтэй газарта коммунистнууд байха ёhотой гэhэн заншал Яков Иванович бүхы наhаараа сахижа ябадаг. Мүнөө тэрэ эгээл шухала хүдэлмэри болохо тэжээл бэлэдхэлгэдэ эдэбхитэйгээр хабаадалсана.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: үнинэй механизатор Я. И. Заиграев.

В. БАБУЕВАЙ фототекст.

Промышленность—хүдөө ажахыда

ЖОЛООШОД: «ҮГЛӨӨ-МҮНӨӨШЬЕ БЭЛЭМДИ»

Ниитын малай тэжээл бэлэдхэлгэдэ, ургаса хуряалгада үйлэдбэриин-территориальна «Бурятавтотранс» нэгэдэлэй автомобильнуудые (250-hаа үсөөн бэшые) хэрэглэхые зүбшөөхэ гэhэн мүрнүүд Буряадай АССР-эй Министрнүүдэй Соведэй байгша оной августын 1-дэ баталан абаhан тогтоол дотор бэшээтэй юм. 1990 ондо хүдөө ажахын хүдэлмэринүүдые бэелүүлхэ талаар нэмэлтэ хэмжээнүүд энэ тогтоол дотор тодорхойлогдоhон байна.

«Бурятавтотранс» нэгэдэлэй генеральна директорэй орлогшо Л. И. БЕРЕЖНОЙТОЙ манай корреспондент Г. ДАШЕЕВАГАЙ хөөрэлдөөе дурадханабди.

АСУУДАЛ: **Лука Иванович, халуун энэ хаhада хүдоодэ туhаламжа үзүүлхын тула тусгаар бэлэдхэл ябуулагдаа гү!**

ХАРЮУ: Заатагүй. Бүри май hараhаа бэлэдхэл эхилдэг. Хэмжээ ябуулганудай түсэб зохёогдодог. Нэгэдэхеэр, кадрнуудые шэлэн абалга... Гол түлэб дүршэл ехэтэй жолоошод дурадхагдадаг юм. Хоёрдохёор, техническэ албанай уялганууд — хүдөө ажахын эрхэ байдалда хүдэлгэхөөр техникээ бэлэдхэхэ, кузовуудые заhабарилха гэхэ мэтэ хүдэлмэри болоно. Гурбадахяар гэбэл, нэгэдэлэй управлениин ашаа зөөдэг таhагай дэргэдэ ашаа зөөлгые хүтэлбэрилхэ түб мүнөө жэл байгуулагдаба. Энэ түб хадаа районуудта хүдэлэгшэдтэй харилсаатай байха, хэрэгтэй сагтань гуримшуулха үүргэ бэе дээрээ абаха ёhотой.

АСУУДАЛ: **Жолоошодтнай хэды райондо хүдэлхэб!**

ХАРЮУ: 9 райондо. Хяагтын, Баргажанай, Кабанскын АТП-нүүдhээ гадна Улаан-Үдэ хотын предприятинуудай түлөөлэгшэд олоороо хабаадаха. Жэшээлбэл, 1268-дахи автоколонныи коллектив 116, Улаан-Үдын ашаанай автотранспортна предприятинууд тус тустаа 26 ба 92 автомобиль эльгээхэ аргатайгаа мэдүүлэнхэй. Тиихэдэ Захааминай, Каменскын, Баргажанай АТП-нүүд мүн лэ хорёод жолоошодоо хүдөө эльгээхэ. Энэ талаар Агропромсоюзтай хэлсээн үнинэй баталагданхай.

АСУУДАЛ: **Салин хүлhэнэй, шэнгэн түлишын асуудалнууд ямараар шиидхэгдэнэб!**

ХАРЮУ: Тэжээл, овощ бэлэдхэлгэдэ хабаадаhан жолоошодой дундуур зэргын салин хүлhэнэй 75 процентнь түлэгдэхэ. Мүн ажахынуудта олоhон мүнгөөе эдэнэр хуу абаха. Теэд полинуудта барибшатай мүнгэн олдохо бэшэ даа... Бирагүйшэг лэ байдаг.

Энэ талаар ороной зарим баруун районуудай дүй дүршэл анхарал татамаар юм. Хүсэ ехэтэ автотрядууд тэндэ байгуулагдадаг, хажуугаарнь — заhабарилгын албан хүдэлдэг. Жэшээлбэл, Омско областьдо 60—70 автомобиль нэгэ ажахыда ашаглагдана. Иигэхын тула манда тааруу байдал үгы ха юм. Зарим ажахынуудай арба-хорин жолоошодыемнай хабаадуулаа hаань, нүгөө зариманиинь оройдоол хоёр-гурбаар хизаарлана. Тарбагатайн райондо, жэшээлбэл, иимээр хубаарилдаг.

Шэнгэн түлишэ тушаа hанаа зоболтогүй. Хэды соо ажахыда хүдэлнэб — тэды соо шэнгэн түлишөөр байрэ дээрээ хангагдаад байха.

АСУУДАЛ: **Ямар түхэлэй машинануудые ажахынууд илангаяа олоор эринэб!**

ХАРЮУ: КамАЗ-уудые яашье абадаггүй. Ашаха, буулгаха техникэ үгы ха юм. Самосвалнуудые эридэг. Теэд иимэ түхэлэй олонхи машинануудынай харгы заhабарилгадаа хэрэглэгдэнэ. ЗИЛ, ГАЗ түхэлэйхи эгээл ябасатай гээшэ.

250 автомобиль хүдөөдэ тэжээл бэлэдхэлгэдэ, таряа хуряалгада ашаглагдаха hаа, ниислэл шадарай районуудhаа овощ наашань зөөлгэдэ 200 жолоошон хабаадуулагдаха юм.

АСУУДАЛ: **Элбэг ургасатай жэлдэ зөөхэншье урматай байха ёhотой!**

ХАРЮУ: Урматайл юм ааб даа. Гэбэшье гол түлэб өхые асараал hаа, болохотой гэhэн бодомжо бии. Харин яагаад асарха, хайшан гээд илгаха, хадагалха — энэмнай анханhаа хоёрдохи ээлжээнэй асуудал болонхой. Полиhоо худалдаа наймаанай дэлгүүр хүрэтэрөө хартаабха, жэшээлбэл, юун болоод ерэнэб... Муугаар ашагдана, буулгагдана, гутана, үжэнэ. Нёдондо заседани дээрэ энээн тушаа hанамжаяа хэлэхэдээ, яагаад наашань асарха тухай бодомжоёо элирхэйлээ hэм. Зүбтэй дээрэ тоологдоо. Мүнөө жэл хартаабхын зарим хуби, манай дурадхаhанай ёhоор контейнерээр асарагдаха ёhотой. Контейнер гээшэмнай, үнэндөө хадагаламжын зүйл бэшэ, харин транспортын хуби ха юм. Иимэ арга дэлгэрүүлхын тула үшөөл hайнаар бодомжолхо хэрэгтэй.

АСУУДАЛ: **Нажар-намарай үеын харилсаанhаа гадна ямар нэгэн ажахытай саг үргэлжын холбоон бии ёhотой!**

ХАРЮУ: Сэлэнгын районой XX партсъездын нэрэмжэтэ колхозтой үнинэй хэлсээгээ бэелүүлжэл байдагбди. Хоёр квартиратай гэрнүүдые баридаг, техническэ туhаламжа үзүүлдэгбди. Гэхэhээ гадна Зэдын районой Борьёогой совхозтой харилсаан тогтонхой.

АСУУДАЛ: **Хүдөөтэй харилсаха хүдэлмэридэтнай ямар нэгэн шэнэ зүйл бии гү! Урданайхиhаа нарижуулагдаа гү!**

ХАРЮУ: Бии болонхой. Онсолбол, Эрхириг шадар хамhабариин томо ажахытай байhанаа hүүлэй жэлнүүдтэ олон малаа подразделенинүүдтээ дамжуулаабди. Тэдэмнай ээлжээндээ колхоз, совхозуудтаа эдэ үхэр малаа тоо толгойгоорнь арендэдэ үгөө. Городой автотранспортна 1-дэхи предприяти Хориин районой «Георгиевский» совхоздо 100 үнеэгээ, 2-дохи ГАП Сэлэнгын районой XX партсъездын нэрэмжэтэ колхоздо 800 хониёо, Закаменскын АТП Санагын совхоздо 100 мориёо дамжуулаа. Ажахынууд бидэнэртэ мяхаарнь бусааха, харин харюудань автомашина, техникээрээ, запчастьнуудаар туhалха ёhотойбди. Иимэ сэхэ харилсаанууд анханайхиhаа ашаг үрэтэй гэжэ элирээ. Хамhабариин ажахые өөhэдөө үндэр хэмжээндэ эрхилжэ шадахагүй hэмди.

АСУУДАЛ: **Лука Иванович, энэ хүдэлмэридэ hанааетнай зобооhон үшөө юун бии гээшэб!**

ХАРЮУ: Колхоз, совхозууд автомобильнуудыемнай абахыень абаад, дүүрэн хүсэндэнь ашаглажа шаданагүй. «Горплодоовощторг» тушаа эгээл иимэ ажаглалта хэмээр. Овощ тээhэн машинануудай 2—3 үдэрөөр заримдаа хооhологдодоггүй, харин овощ ашаха автомашинануудай утын ээлжээндэ үдэрөө үнгэргэхыень хараад, зүрхэеэ үбдэхөөмөөр байдаг.

Жолоошоднай даалгагдаhан хэрэгтээ тон харюусалгатайгаар хандадаг гээд тобшолмоор. Зарим ажахынуудта эдэмнай ажалаа эхилэнхэй. Энэнь ехэл hайшаалтай. Телефоной хонхо гү, али телеграммын тобшо үгэнүүд гү — юрэдөөл ажахынуудай дуудалгаар үглөө-мүнөөшье агта хүлэгүүдээ арьбан баян полинууд тээшэ зорюулхаар бэлэн.

ШЭМЭТЭ ТЭЖЭЭЛ НӨӨСЭЛНЭ

Ганса манай эндэ бэшэ, республикын бүхы колхоз, совхозуудта үбhэ тэжээл бэлэдхэлгэ дээрэ нилээд бэрхэтэй, түгшүүрилтэй, үдэрэй hанаан, hүниин зүүдэн болгохоор байдал тохёолдоод байна.

Бороо ходо орожо, ажал ёhоор урагшань ябуулнагүй гэжэ хэдышье гомдоходо юумэн бүтэхэ бэшэ. Ажахынууд бии байhан бүхы арга хургаараа үбhэ тэжээлэйнгээ нөөсые нэмээхын түлөө шадалаараа тэмсэхэ баатай болоно.

Нэн түрүүн бага зэргэ шииг нойтоной орожо байгаашье hаань, ехээр hаатахаар бэшэ хүдэлмэри — силос даралгые эдэбхитэйгээр ябуулха гэжэ районой олонхи ажахынууд оролдоно.

Хонхолын «Искра» колхоздо шэмэтэ тэжээл бэлэдхэхэ оньhожоруулагдамал отряд эмхидхэгдэнхэй. Тэрэниие ажахын ахамад агроном А. Б. Шелехов хүтэлбэрилжэ, үдэр бүри эндэ байжа, силос даралгын хүдэлмэриие эмхидхэн ябуулна.

Тус отрядта КСК-100 түхэлэй 4 комбайн, КПКУ-75 түхэлэй үшөө 2 агрегат ногоо сабшажа, хэршэжэ гаргана. Тэрэниие 16 автомашина зөөжэ, силосэй нүхэндэ адхадаг юм.

— Энэ отряд муу бэшээр хүдэлнэ гэжэ тэмдэглэхээр. Нёдондо энэ үедэ 11,2 мянган тонно шэмэтэ тэжээл бэлэдхэгдээд байгаа hаа, мүнөө 9 мянган шахуу тонно силос даргдаа. Теэд энэ жэлэй сагай уларилай орёо байдал мэдээжэ ха юм даа. Бүхыдөө 15 мянган тонно шэмэтэ тэжээл нөөсэлхэ зорилгоёо тус отряд саг соонь бэелүүлжэ шадаха ёhотой гэжэ найданабди,— гээд, колхозой түрүүлэгшэ В. Н. Козлов хэлэнэ.

Силос даралга дээрэ үнинэй механизаторнууд Г. К. Антонов (КСК-100 түхэлэй комбайн жолоодоно), Н. И. Горюнов (КПКУ-75 агрегат хүдэлгэдэг) гэгшэд бусад нүхэдтөө үнэн шударгы, харюусалга ехэтэй ажалаараа жэшээ харуулан ябана.

Тэжээл бэлэдхэгшэдэй бүтээсэ ехэтэйгээр хүдэлхын тула колхозой правлени, партийна эхин организаци урмашуулгын таарамжатай гурим баталанхай. Жэшээнь, отрядай хүдэлмэриин 6 үдэр соо 3500 тонноhоо дээшэ силос гэхэ гү, али нэгэ траншей дүүргэжэ хушаа hаань, 600 түхэриг шан үгтэхэ юм. Хура борсогой ехээр ороогүй үдэр соо эдэнэр 850—900 тонно ногоон намаа нүхэндэ хэнэ.

Нүгөө талааараа энэ ажахыда үбhэ хуряалгын хүдэлмэри үшөөл hулаар ябуулагдана. Эндэ оройдоол 4 мянга үлүүтэй центнер үбhэн hурилэгдөө. Тэрэнэйнь шалтагаан эли ааб даа.

В. ШИРДАРМАЕВ,
Мухар-Шэбэрэй район.

ПАРТИЙНА АЖАБАЙДАЛ

ЭХИН ОРГАНИЗАЦИИН ҮҮРГЭ ДЭЭШЭЛҮҮЛХЭ

КПСС-эй Ивалгын райкомой X пленум дээрэ партиин XXVIII съездын дүнгүүд болон районно партийна организациин зорилгонууд тухай асуудал харагдаба.

Энэ асуудалаар пленум дээрэ партиин райкомой нэгэдэхи секретарь А. П. ЦЫМБАЛЮК элидхэл хэбэ.

Партиин райкомой пленум дээрэ үгэ хэлэһэн коммунистнууд КПСС-эй XXVIII съездын абаһан шиидхэбэринүүдые хэр зэргээр дүүргэжэ байһан тухайгаа элидхэзэ.

Зүгөөр, манай һанахада, пленум дээрэ харагдаһан элидхэл соо районно партийна организациин хубилган шэнэдхэлгын үедэ ябуулжа байһан ажал хэрэгүүд, экономическа болон политическэ хубилалтанууд ёһотой һайнаар шэнжэлэгдээгүй, элирүүлэгдээгүй үлэшөө. Харин үгэ хэлэһэн партиин гэшүүд предприяти, эмхи зургаануудай партийна эхин организацинуудта дайралдаһан дутуу дундануд тухай тогтожо, яһала шангаар шүүмжэлбэ.

Район дотор коммунистнуудай гэшүүнэй түлбэри түлэхэгүй ябадал олон ушарна. Оронгын совхозой, Ивалгын совхоз-техникумэй, УМС-эй, райпогой, Оронгын РТП-эйн партийна эхин организацинуудта иимэ ябадал үзэгдэнэ. Район дотор партийна эхин 45 организаци бии юм. Тэндэ 1173 коммунист тоологдоно. Гэхэтэй хамта партиин олон гэшүүд нийтын ажабайдалда үсөөнөөр хабаадана, ёһотой эрмэлзэл зориг харуулнагүй, өөрынгөө арга боломжонуудые хүсэдөөр хэрэглэхэ гэжэ оролдонсогүй, гэжэ элидхэлшэ зүб тэмдэглээ.

Мүнөө жэлдэ партиин зэргэһээ гарахань олошороо. Хэрбээ 1989 ондо хоёр коммунист мэдүүлгэ бэшэжэ гараһан байгаа һаа, 1990 оной түрүүшын хахадта 8 хүн партиһаа гараба. Тэдэнэй олонхинь хүдэлмэришэд юм. Коммунистнууд партиһаа гараһан ушараа элдэб янзаар тайлбарилна. Мүн партида гэшүүн боложо оролго үсөөрэнхэй. Байгша оной 7 һарын туршада оройдоол 5 хүн абтанхай. Энэ хадаа нёдондо жэлэйхитэй сасуулбал, дүрбэ дахин бага болоно. Харин партиин гэшүүндэ кандидадаар оройдоол 3 хүн ороһон байна.

Пленум дээрэ партийна хүдэлмэриин онол аргануудые улам баяжуулха тухай асуудал коммунистнууд табяа. Политическэ, эмхидхэлэй хүдэлмэриие коммунистнуудай болон олониитэ зоной дунда улам һайжаруулха ёһотойбди гэжэ зарим үгэ хэлэгшэд тэмдэглэбэ. Илангаяа хүнэй ажаһуудаг газарта үзэл сурталай, соёл болбосоролой хүдэлмэри эршэтэйгээр ябуулха хэрэгтэй. Иимэ хүдэлмэриие ехэ кампанинуудай, жэшээлхэдэ, һунгалтануудай үедэ бүришье һайжаруулха шухала гэжэ элидхэл соо тэмдэглэгдээ.

Гэхэтэй хамта район дотор үзэл сурталай, эмхидхэлэй — партийна хүдэлмэри нилээд һуладанхай. Партийна эхин организацинуудай секретарьнар шэнэ онол аргануудые бэдэрнэгүй, тиимэһээ тэдэнэй хүдэлмэри һаноһанда хүрэмөөр бэшэ байһаар. Юундэ нэгэшье һаа үгэ буляалдаалгын клуб болон түб нээгдээгүй байһаар гээшэб?

Теоретическэ семинарнууд тон үсөөнөөр үнгэргэгдэнэ. Мүнөө болотороо партиин райкомой дэргэдэ секретарьнарай совет хүдэлнэгүй, бии бологдоогүй байһаар, тэрэнэй бүридэл үнгэрһэн пленум дээрэ харагдаба ха юм.

Район дотор КПСС-эй XXVIII съездын материалнуудые шудалан шэнжэлэлгэ эхилэнхэй гэжэ үгэ хэлэһэн коммунистнууд онсолбо. Үзэл сурталай хүдэлмэриин эдэбхитэдтэй дээрэ дурсагдаһан асуудалаар «түхэреэн стол» үнгэргэгдөө. Гэбэшье малшад болон таряашадай дунда хөөрэлдөөнүүд, лекцинүүд, үсөөн болоно. Эндэ «Знание» бүлгэмэй районно организациин правлени биратай юумэ хэжэ шадаагүй байһаар.

КПСС-эй райкомой партийна кабинедэй дэргэдэ нийтэ-политическэ мэдээсэлэй клуб бии болгогдонхой юм. Эндэ агитаторнууд, политинформаторнууд, лекторнууд, райкомой элидхэлшэд мэргэжэл шадабарияа дээшэлүүлхэ зэргэтэй. Теэд энэ түб хүдэлмэриеэ баталагдаһан түсэбэй ёһоор ябуулжа шадаагүй байһаар.

Пленум дээрэ үгэ хэлэһэн Ивалгын ОПХ-гай парткомой секретарь В. **Дашамолонов** район доторнай хубилган шэнэдхэлгын ябаса алишье талараа һанаһанда хүрэнэгүй гэжэ шүүмжэлбэ. Олонхи юрын коммунистнууд партийна организациингаа ажабайдалһаа, хүтэлбэрилэгшэдһөө таһаранхай байна гэжэ тэрэ онсолбо.

— Би, парткомой секретарь байгаад, ямар хүдэлмэри ябуулха ёһотой байһанаа зарим сагта ойлгохоёо болишоноб. Ажахын хүтэлбэрилэгшын «баруун гарынь» гүб, али тэрэнэй орлогшонь гүб, үгышье һаа, бүхы даабариинь дары сагтань дүүргэжэ байха гүйдэлшэн-туһамаршанинь гээшэ гүб? Юрэдөөл, бидэшье секретарьнар өөрынгөө ажал тухай тон гүнзэгыгөөр шэбшэн бодохоор болообди даа гэжэ хэлэһэниинь зүйтэй ха.

Үзэл сурталай хүдэлмэриие илангаяа һайнаар эмхидхэхэ саг ерээ. Энэ хэрэг партийна эхин организациин нэгэ шухала зорилгонь болохо ёһотой. В. Дашамолонов эмхидхэлэй-партийна хүдэлмэриие саашадань һайжаруулха асуудалнууд тухай тоггоходоо, партиин райкомой аппарат болон райкомой гэшүүдэй үүргэ тухай бодомжолбо. Эндэ аппарадай хүдэлмэриие партиин райкомой гэшүүдэй хүдэлмэритэй жэшэжэ болохогүй гэжэ тэрэ хэлэбэ.

Сэлэнгын геологическа экспедициин (Оронго) партийна эхин организациин секретарь И. Трунина обществодо боложо байһан хубилган шэнэдхэлгэ урагшаа мүртэй алхам хэжэ шадаагүй байһаар гэжэ тэмдэглээ. Иимэ дутагдалнуудые манай районой ажабайдал дээрэ олон газарта оложо болохо юм.

— Минии һанахада, партийна организациин гол үүргэнь үзэл сурталай, зониие хүмүүжүүлгын удхатай байха зэргэтэй,— гэжэ тэрэ тобшолоо.— Тиин гэһээ үзэл сурталай хүдэлмэри мүртэйгөөр ябуулагданагүй. Хүдэлмэришэн зоной эдэбхи үүсхэл доошолоо. XXVIII съезд дээрэ абтаһан шиидхэбэринүүд ехэнхидээ хоошон уряа үгэнүүд юм. Ямар онсо янзын шэнжэ шанартай хүдэлмэри хэжэ болохоб гэһэн хөөрэлдөөн манай пленум дээрэ болохо ёһотой байгаа,— гээд үгэ хэлэгшэ сэхэ хэлэбэ.

— Партиин райком, тэрэнэй хүдэлмэрилэгшэд хуушан түхэлөөр ажалаа ябуулна. Тэрэ ажалаи, захиргаанай орган байһаар зандаа гэжэ И. Трунина шүүмжэлөө. Юрэдөөл, партийна организацинуудай, КПСС-эй райкомой хүдэлмэри хубилган шэнэдхэгдэжэ, коммунистнууд ёһотой үүргэеэ харуулхаар болоо.

— Манда партиин 35 гэшүүн тоологдоно. Тэдэнэй арба гараниинь пенсионернүүд байха юм. Бусад хүнүүднай ёһотойл шударгы хүдэлмэришэн хүнүүд болобошье, партийна хүмүүжүүлгын хүдэлмэри һайнаар ябуулжа шадахаяа болёод байнабди,— гэжэ И. Трунина хэлэбэ.

Эмхидхэлэй-партийна хүдэлмэриин зарим тэды асуудалнууд тухай тогтожо, үнинэй коммунист **И. П. Осеев** пленум дээрэ үгэ хэлэбэ.

— Хооһон хубхай уряануудтай тэмсэхэ, партиие уналгаһаа гаргаха ябадалые али бүхы аргаар дэмжэхэ зэргэтэйбди,— гэжэ тэрэ һануулба.— Хэрэгтэйшье, хэрэггүйшье һаань, бидэнэр үлүүсэ ехээр кризис, ...кризис гэлдээд хашхаралдадаг болонхойбди. Энэ хадаа хэндэшье ямаршье ашаг үрэ үгэхэгүй байһаниинь эли,— гээд И. П. Осеев согсолбо. Мүнөө үедэ партийна эхин организацинуудай үүргые дээшэлүүлгэ шухала болонхой гэээшэ. Тиимэһээ коммунистнууд энэ хэрэгые һайжаруулхын тула хүсэ шадалаа гамнаха ёһогүй гэжэ тэрэ заана.

КПСС-эй XXVIII съездын дүнгүүдые зүбшэн хэлсэхэдээ, Ивалгын коммунистнууд, партийна эхин организацинууд хадаа захиран зонхилолгын ушар ёнонуудые орхижо, хубилалтын шэнэ оршон байдалда ороод, демократическа шэнжэ шанартай, холын хараа бодолтой ёһотойл политическэ хүсэн болохо зэргэтэй гэжэ онсолбо.

Партиин съездын материалнуудые — КПСС-эй ЦК-гай Политическэ элидхэл, «Энэрхы ёһото, демократическа социализм тээшэ» гэһэн съездын программна мэдүүлгэ, КПСС-эй Устав болон бусад документнүүдые зоной дунда ойлгуулха хүдэлмэриие партийна эхин организацинууд үргэнөөр эмхидхэхэ, дэмжэхэ ёһотой гэһэн тогтоол КПСС-эй Ивалгын райкомой пленум абаба.

Б. ЦЫРЕНДЫЛЫКОВ,
манай корр.

Хүдөөгэй барилга хүгжөөхэ тухай

ГЭРНҮҮДЫЕ ТОЛЛОХЫН ТУЛА

Һүүлэй жэлнүүдтэ Сэлэнгын районой һуурин, тосхонуудта барилга үргэнөөр хэгдэжэ эхилээ юм. Манай штадтабэшэ корреспондент В. Черных районой агропромышленна нэгэдэлэй капитальна барилгын таһагай начальник В. В. Нелюбинтэй уулзажа, хүдөөгэй барилгашадай ажал хэрэгүүд тухай хөөрэжэ үгэхыень гуйһан байна. Энэ хөөрэлдөөнь доро толилнобди.

—Виктор Васильевич, байгша оной эхинһээ районоймнай хүдөөгэй барилгашад хэр ажаллажа байна гээшэб?

— Манай нэгэдэлэй барилгашад энэ жэлэй эхинһээ муу бэшээр хүдэлнэ. Районой колхоз, совхозуудта барилга-хэбсаралгын хүдэлмэри хэхэ түсэб урагшатай дүүргэгдэнэ. Байрын гэрнүүд ашаглалгада тушаагдана. Түсэбэй ёһоор байрын 11 гэр барижа, ашаглалгада үгэхэ ёһотой аад, үнэн дээрээ 10 гэр толлогдоо. Август—сентябриин хугасаада энэ гээгдэлээ хүсэлдүүлхэ хараатайбди. Иимэ гээгдэлэй ушар шалтагааниинь гэхэдэ, материально-техническэ хангалга муу байна. Илангаяа шифер ехээр дуталдана. Байрын табан гэр бэлэн болгогдоод, гансал хушахань үлэнхэй. Цементээр нэгэ жэгдээр хангагүй. Жэлэй эхинһээ 150 тонно цемент дутуу үгтөө.

Байгал далай хамгаалха талаар баталагдан абтаһан тогтоолой ёһоор манай райондо байгаали хамгаалгын объектнүүд баригдаха ёһотой. Эдэ объектнүүдэй барилгада онсо анхарал хандуулагдана. XX партсъездын нэрэмжэтэ колхоздо нэг шэбхэ хадагалха байра барижа, ашаглалгада тушаагаабди. Кировэй нэрэмжэтэ совхоздо 300 кубометр түлишэ-тоһодолгын материалнуудые хадагалха байра һаяын сагта баригдажа дүүргэгдэхэ юм. Мүн «Бестужевский» совхоздо минеральна үтэгжүүлгэ хадагалха складай барилга дүүргэгдэхэ дүтэлөө. Химнын совхоздо нэг шэбхэ хадагалха байрын барилга унжагайруулагдахань. Юуб гэхэдэ, «Бурятводстрой» нэгэдэлэй Гусиноозерскдохи нүүдэл оньһожоруулагдамал колоннын барилгашад дуталдана гэһэн шалтаг бараад, тус объектдэ хүдэлжэ эхилээдүй ха юм. Арадай депутадуудай районно Соведэй сесси дээрэ энэ хэрэгые хаража үзэхыень бэшэг эльгээгээбди.

— Социально-соёлой, ажаһуудалай ямар объектнүүдые барижа, хүдөөгэй хүн зониие баярлуулхабта?

— Карл Марксын нэрэмжэтэ колхоздо 400 һууритай соёлой байшан баригдажа байна. Тус объект түсэбэй ёһоор байгша ондо ашаглалгада оруулагдаха ёһотой. Сэлэнгын ажахынууд хоорондын нүүдэл оньһожоруулагдамал колонно соёлой байшан барина. Гэбэшье технологическа түхеэрэлгэнүүдээр энэ объект хүсэд хангагдаагүй. Мүнөө дээрээ 70 процентнь асарагданхай. Үлөөшэ хубиинь дары асархаар хэмжээнүүд абтана. Галуута-Нуур тосхондо 198 һууритай хамтын байра баригдажа, ашаглалгада үгтөө. Тельманэй нэрэмжэтэ совхоздо байрын гэрнүүдэй барилга муу бэшээр хэгдэнэ. Байгша ондо хоёр бүлын байха байрын хоёр гэр эндэ бариха ёһотой һэмди. Мүнөө эдэ гэрнүүд толлогдожо, гурбадахи квартал соо үшөө хоёр гэр барихабди! «Эрдэм» колхоздо шэнэ гэрнүүд толлогдоно. Гэбэшье районой бүхы ажахынуудта барилга һайнаар хэгдэнэ гэхын аргагүй. Жэшээлхэдэ, Сэлэнгын совхоздо, XX партсъездын нэрэмжэтэ колходо байрын гэрнүүдые бариха түсэб жэлһээ жэлдэ бэелүүлэгдэнэгүй. Кировэй нэрэмжэтэ совхоздо барилга муугаар хэгдэнэ. Байрын хоёр гэр, эхин һургуулиин байшан эндэ 2 жэлэй туршада баригдажа байна. «Кировец» кооперативай хүсөөр тэдэ объектнүүд бодхоогдоно. Теэд энэ жэлдэ нэгэшье түхэригэй барилга хэгдээгүй. Райгүйсэдкомой, РАПО-гой соведэй суглаан дээрэ энэ асуудал харагдажа үзэгдэһэн аад, ямаршье юумэн хэгдээгүй байһаар. Мүнөө ажахы бүхэндэ гэр байра дуталдана. Харин ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд энэ хэрэгтэ ямаршье анхарал хандуулнагүй. Хүдөөдэ хубиин гэрнүүд муугаар баригдана. Модон, хирпиисэ болоод барилгын бусад материалнуудай дуталдаһанһаа боложо, иимэ арга хүгжөөгдэнэгүй. Гадна гэр бариха дуратай хүнүүдтэ нютагай хүтэлбэрилэгшэд мүртэй туһа хүргэнэгүй.

— Хүдөөгэй һуурин, тосхонуудта гэр байра барилгые райгүйсэдком өөрынгөө хиналта доро абаа һэмнай. Тэрэнэй һүүлшын заседани дээрэ гэр байра барилгые хүгжөөхэ талаар ямар шиидхэбэринүүд абтааб?

— Районой колхоз, совхозуудта гэр байра хангалтагүй удаанаар баригдана гэжэ райгүйсэдкомой заседани дээрэ тэмдэглэгдээ һэн. Тиимэһээ гэр байра бариха байгша оной түсэб сүм бэелүүлхэ хэмжээнүүдые абахыень эдэ ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэдые уялгалаа. Мүн барилга муу шанартайгаар хэгдэнэ гэжэ тэмдэглэгдэһэн байха юм. Барилгын материалнуудаар, онсолходо, шифер, цемент, шэл, хадааһаар, хангалгада туһалхыень республикын Министрнүүдэй Соведые гуйха гэжэ шиидээбди. Иимэ материалнуудаар хангалга жэлһээ жэлдэ муу боложо байна. Үнгэрэгшэ жэлэйхитэй жэшэжэ үзэбэл, материалаар хангалга 20 процентээр доошолоо. Хирпиисээр хангахаяа огто арсаа. Карл Марксын нэрэмжэтэ колхоздо хирпиисын завод бии гэһэн шалтаг бария ха юм. Тус колхозойхидой хирпиисын заводые һэльбэнгүй, заһабарилангүй байхадань, тэрэнь һалаха түйлдаа хүрөөд байна бшуу. Мүнөө энэ заводые РАПО-гой мэдэлдэ оруулаабди. Богони сагай туршада 300 мянган хирпиисэ гаргагдаа. Саашадань заводые һэльбэжэ, ажахынуудаа хирпиисээр хангаха арга боломжотойбди.

— Хүдөөгэй барилгашадай саашанхи зорилгонууд тухай хөөрэжэ үгыт!

— Хараа түсэбүүднай ехэ ааб даа. Теэд барилгын үндэһэ һуури һайнаар хүгжөөгдэнэгүй, олонхи объектнүүд удаанаар баригдана. Сэлэнгын нүүдэл оньһожоруулагдамал колонно хадаа район соохи барилгын гол эмхи болоно. Тэдэнэр жэл бүри 1 миллион 800 мянган түхэригэй барилга-хэбсаралгын хүдэлмэри хэнэ.

Ерэхэ жэлдэ Новоселенгинск һууринда 720 һууритай һургуули барижа дүүргэхээр түсэблэгдэнхэй. Шаазгайтын совхоздо 192 һууритай һургуулиин байшан байгша ондо баригдажа эхилэгдэхэ ёһотой. Саашадаа Тохойдо соёлой-спортивна комплекс, Ноёхондо — һургуули, «Эрдэм» колхоздо — клуб, Новоселенгинскдэ — больница баригдахаар түсэблэгдэнхэй. Тиимэһээ бидэнэрэй зорилго гэхэдэ, эдэ объектнүүдые саг соонь, һайн шанартайгаар барижа, ашаглалгада тушааха ёһотойбди.

Манай фотокорреспондент Б. Гармаевай буулгаһан энэ зураг дээрэ Хурамхаанай районой Агын совхозой түрүү механизатор Г. Ш. Будаевые харанат. Галсан Шалбанович түрэл нютагтаа олон жэлэй туршада механизатораар ажаллана. Механизатор Будаевай үбсүүндэ «Хүндэлэлэй Тэмдэг» орден яларнаг. Галсан Шалбанович жэл бүхэндэ тэжээл бэлэдхэлгэдэ хабаадалсадаг, эрхим шанартай үбһэ хуряаха хэрэгтэ хубитаяа оруулдаг. Нёдондо тэрэ Хүтэрхэйн полевой станда силос дарахадань хабаадалсаа һэн. Энэ жэлэй тэжээл бэлэдхэлгэдэ мүн лэ оролдосотой һайнаар хүдэлжэ байнхай. Мүнөө тэрэ Д. Б. Домшоевой бригадада үбһэ хуряалсана.

Зураглал

ШЭЛЭҺЭН МЭРГЭЖЭЛДЭЭ ҮНЭН

Сэдьхэл хүдэлгэмэ сэлмэг дулаахан үдэр Амитхааша һууринда һаиндэр боложо байгаа. Заһамал харгын урда тээ түхеэрэгдэһэн стадион соо урилдаан, барилдаан болоно хэбэртэй. Тэндэһээ зон һуурин руугаашье һубарилдана, заримашуулынь найрай газар руу яаранад. Уулзаха гэһэн хүнтэеэ дайралдахань бэрхэтэйшэг гэжэ сэдьхэһээр стадион тээшэ алхалнаб. Холошье ябангүй тэрэ хүнтэеэ уулзашабаб. Нюдэндөө хара шэл зүүнхэй, үндэршэг бэетэй, бууралтажа байһан толгойтой, солбон хүнгэн ябадалтай хүн урдаһаамни ерэжэ ябаа бэлэй.

— Сайн байна, Норбо Дориевич! Эгээл тантай уулзаха һанаатай ябаналби,— гэжэ хэрэгээ мэдүүлбэб. Тэрэ түрүүшээр түдэгэсэн, «коммунистбагшанар, олон жэлдэ һургуулида хүдэлжэ байһан зон байхал даа, юундэ би...» гээд гайхангяар миһэрээ һэн.

Норбо Дориевич Цыденов өөрынгөө ажалда дурлаһан, ёһотойл багша хүн юм. Тэрэ хүүгэдые хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ наһанайнгаа ехэнхи хубиие үгэжэ ябана.

— Институт дүүргэһэнэйнгээ удаа Агын хоёрдохи дунда һургуулида физикын багшаар хүдэлжэ эхилээ һэм. Тиихэдэ Жамсаран Жамбалович Жамбалов директор байгаа бэлэй. Һая хүдэлжэ эхилһэн намда тэрэ элдэб юумэ заажа үгэдэг, ехэл туһалдаг һэн,— гэжэ Норбо Доржиевич дурсана. Хара-Шэбэртэ, Дульдаргадашье тэрэ бэһал багшаар хүдэлөө.

Багша... Энэ үгэ хүн бүхэндэ хүндэтэй үгэ. Бидэ хэды наһатайшье болсод ябаа һаа, эдир наһандамнай эрдэм ухаа заадаһан багшанараа мартадаггүйбди. Илангаяа өөрыншни дуратай предмедэй багшанар бүришье һайнаар һанагдадаг шуу.

— Һургуулида һуража байхадаа, математикада ехэ дуратай һэмби. Багшамнай гэжэ дайнһаа ерэһэн нэгэ гаргүй Виктор Васильевич Соловьев гэжэ хүн 4 жэл маанадта ном заагаа һэн. Ехэ һайнаар, ойлгосотойгоор заадаг байгаа. Тэрэ үедэ Виктор Васильевич шэнги багша болохоб гэжэ һанаһан байнаб. Арбадахиие 1952 ондо дүүргээд, Шэтын багшанарай институдай физико-математическа факультедтэ ороо һэм. 1956 ондо институдаа дүүргээд, физикын багша болооб,— гэжэ Норбо Дориевич уулзахадаа хөөрөө һэн.

1933 ондо Алхана нютагта Н. Д. Цыденов түрэһэн юм. Эжы, абань, малшад һэн. 1942 ондо Дульдаргын дунда һургуулиин нэгэдэхи классата ороһон байна. Нэгэдэхидэ ороходонь, дайн боложо байгаа, шадалтай бүхы эрэшүүлэй дайнда мордоходо, һургуулиин шэбинар эжынэртээ суг түрэл «Авангард» колхоздо зундаа хүдэлдэг һэн. Ехэшүүлдэ хамһалсадаг, таряанай үбһэ түүдэг, үбһэ сабшадаг байгаа.

Бага балшар наһан гээшэ хүнэй сэдьхэлдэ мартагдадаггүй, Марлагүйхэн бэетэй, олиггүй шурана солбон, гүйхэ харайха дуратай хүбүүн агша .һэн,— гээд тэрэ үеын нютагайнь зон хэлэхэл байха.

Тиин хүнгэн атлетикээр тэрэ мүрысөөнүүдтэ хабаадалсадаг, шагнал хайрада хүртэдэг болоһон юм. Һургуулиингаа, институдайнгаа нэрэ хүндын түлөө мүрысөөнүүдтэ ходо хабаададаг, хүнгэн атлетикээр, тэнниисээр разрядтай болоһон байгаа. Мүнөөшье тэрэ спортдо дуратай, үдэшэ үглөөгүүр гүйдэг юм. Тэрэ гурбан хүбүүдэй эсэгэ. Эсэгынгээ жэшээгээр дунда хүбүүн — Намсарайнь спортдо мүн лэ дуратай. Самбо, дзю-до барилдаануудаар спортивна нэгэдэхи разрядтай болоһон. Энээгээрнь Норбо Дориевич омогорходог юм.

Багша хүндэ олон жэлдэ заалгажа ябаһан һурагшадынь өөрынь үхи хүүгэдһээ өөрэгүй болодог гээшэ. Гушан жэлэй туршада Норбо Дориевич үхи хүүгэдтэй ажаллана. Эльгэ зүрхөөрөө үхи хүүгэдтэ дуратай хүн.

Он жэлнүүд ошожол байна, гэбэшье Норбо Дориевич суг хамта һургуули дүүргэһэн нүхэдөө сэдьхэн һанажа, нэгэ жэл 19 хүбүүд, басагад арбадахиие дүүргэһэн тухайгаа хөөрөө һэн. Тэдэнэй нэгэниинь «РСФСР-эй габьяата инженер» гэһэн нэрэ зэргэдэ хүртэһэн, мүнөө Агын районой агропромой түрүүлэгшын орлогшо Бадмацырен Цыдыпович Дамдинов байна. Нима Цырендондоков мүнөө Московско ветеринарна академиин доцент, хүдөө ажахын эрдэмэй доктор. Бусадыньшье булта дээдэ эрдэмтэй болоһон байха юм.

Норбо Дориевич айлай 16 хүүгэдэй нэгэн байһан юм. Ажал хүдэлмэридэ тэрэнэй дүршэлтэй байһаниинь гайхалгүй. Мүнөө гушаад жэлэй туршада багшалжа ябаһан Норбо Дориевич тухай Амитхаашын дунда һургуулиин завуч Дарижаб Маевна Жамсаева иигэжэ тэмдэглэбэ.

— Норбо Дориевич Цыденов гушаад жэлдэ хүдэлнэ. Һүүлшынгээ 4—5 жэлэй туршада манай Амитхаашын дунда һургуулида хүдэлжэ байна. Тэрэ ехэ оролдосотой бэрхэ багшанарай тоодо оролсодог. Юугээрээ илгардаг бэ гэхэдэ, тэрэ урогоо тон үнэтэй, сэнтэйдэ тооложо, минута бүхэнөө тон зүбөөр хэрэглэдэг. Хүүгэд һайнаар, гүнзэгыгөөр физикэ шудалжа абаһай гэжэ оролдодог дээрэһээ урагшатай гэжэ бидэ һанадагбди. Тэрэ тон нарин нягта хүн: өөрынгөө хэлэһэн юумэ саг болзор соонь дүүргэжэ байдаг. Өөртөө ехэ шанга эрилтэтэйгээр хүдэлдэг, тиин хүүгэдтэшье эрилтэ табижа шададаг. Хүүгэд физикын урогто дуратай, яһала һайн эрдэм мэдэсэ абадаг.

Норбо Дориевич Цыденов коммунис партиин гэшүүн. Тиимэһээ тэрэ ямаршье асуудалда коммунис ёһоор хандадаг, юумэ бодожо үзэнгүй, зүб бурууень мэдэнгүй таамаг нэгэшье дуугаржа байдаггүй, үсөөн үгэтэй, даруу зохид зантай хүн юм. Тэрэ арадай гэгээрэлэй талаар хүтэлбэрилхы ажалда хэршье олон жэлдэ хүдэлһэн һаа, би гээшэб гэжэ бээ үргэдэггүй. Үгтэһэн даабари ханамжатай һайнаар дүүргэдэг, хүн зоноор үгэеэ ойлголсожо шададаг, абари зан һайнтай, түбшэн янзын хүн гээд коллективтэ ажаллажа байһан багшанарынь хэлээ һэн. Минии һанахада, коммунист хүн тиимэл байха ёһотой.

...Зунай нэгэ дулаахан үдэр. Һургуули соо абяа шэмээгүй. Коридор соогуур ябажа байхада ямар бэ даа ехэ һонин, үнинэй үзэгдөөгүй танил үнэр мэдэрнэб. Гуша гаран жэлэй саана иимэ сагта һургуулидаа — Дайнай дүүрэхэдэ, майн 9-нэй үдэр. Эжымнай хонишон байгаа. Тиихэдэнь велосипедээр 7 модо ошожо, эжыдээ дайн дүүрээ гэжэ дуулгаа һэмби. Эжымни баярлаһандаа мори тэргэ оруулаад лэ Дульдаргынгаа сэлеэн ерээ һэн. Ехэ баяртай, эжынгээ баярлаһые одоо мартадаггүйб даа, юундэб гэхэдэ, гурбан аханарни дайнда ябаһан, «дайн дүүрээ» гэжэ дуулахадаа, хүүгэдни ерэхэ гэжэ баярлаа һэн даа.

Тэрэ үедэ Норбо хүбүүн оройдоол арба һая гаража ябаһаншье һаа, Илалтын үдэрэй ерэһые зүрхэндөө бүхөөр хадууһан, Илалта гээшэ бултанда баяртай мэдээсэл гэжэ ойлгоһон байгаа бшуу.

Тэрэ гэһэн сагһаань хойшо нилээд олон хабарнууд үнгэрөө, тэрээнтэй хамта жаргалта байдалай долгин соогуур баяртайшье, бахардалтайшье ушарнууд дайралдаһан байжа магад. Гэбэшье коммунист Норбо Дориевич Цыденов өөрынгөө шэлэһэн мэргэжэлдэ үнэн сэхээр ябана. Тэрэ һургуули соогоо кабинедүүдтэ элдэб оньһожоруулга хэжэ, физикынгээ кабинет «автомодульна» класс болгоо. Тэрэнээ һуралсалай ерэхэ жэлэй эхилтэр үшөө һайжаруулха зорилготой.

Норбо Дориевич Цыденовтэй ажал хүдэлмэри тухайнь хөөрэлдэхэдөө өөрынгөө мэргэжэл һайнаар шудалһан, тэрээндээ дуратай хүн гээд ойлгохоор. Тиин саашадаа үшөө олон жэлдэ үхи хүүгэдтэ эрдэм мэдэсэеэ дамжуулан, багша гэһэн хүндэтэ нэрээ дээрэ үргэн, элүүр энхэ, зол жаргал эдлэн ябахыень юрөөнэбди.

Д. ДАШИЕВА.

Ага.

Совет орон дотор

КИЕВ. Украина дотор эгээ түрүүшын дулдыданги бэшэ политологическа «Оптимум» түб эндэ байгуулагданхай. Тус түбэй эрдэмтэд һургалгын хүдэлмэри хэнэ. Депутадуудта, президентнүүдтэ кандидадуудай һунгагшадай ехээр һонирходог шэнжэ шанарые тэдэнэр элирүүлдэг байха.

КОСТЮКОВИЧИ (Могилевскэ область). Эндэхи ой модоной ажахыда модоной сог үйлэдбэрилхэ урданай үйлэдбэри һэргээгдэнэ. Түгсэг, дархи, модоной үлөөдэһэн хэрэглэгдэнэ. Эдэ бүгэдэ түсхай машинада ашагдажа, гурбан хоногой туршада ехэ халуунда байлгагдажа «болбосоруулагдана». Иимэ түлишэ хүдөөгэй хүүдинсэнүүдтэ хэрэглэгдэдэг, тэрэгээр камин түлидэг, медицинскэ промышленностьда баһал хэрэглэгдэдэг. Түрүүшын арбаад мянган тонно эртэ урдын түлишэ абтаа. Саашадаа бүри ехэ түлишэ абтаха ёһотой.

ТВЕРЬ. Эндэхи зурагай галерейдэ нээгдэһэн выставкэ дээрэ табигдаһан бурханай дүрсэнүүд түүхын гайхамшагта ажал ябуулагшадай образуудые һэргээнэ. Эдэ зурагуудай олонхинь агуу ехэ князь Михаил Тверскойдо болон епископ Арсений Чудотворецдо зорюулагданхай. Тэдэнэр ондо ондоо үе сагта ажаһууһаншье һаа, арад зоной дурасхаалда ёһотой патриодууд,ородой газарые нэгэдүүлхын түлөө тэмсэлшэд боложо хадуугданхай. Князь Михаилай һамган Анна Кашинская хүшэр хүндэ хуби заяатай эхэнэр шэнгеэр зурагданхай. Тэрэ нүхэрөө, гурбан хүбүүдээ алдаһан байна. Тиихэдээ хоёр хүбүүдынь эсэгэтэеэ хамта Алтан ордондо сазалагдаһан байгаа ха. Выставкэ дээрэ харуулагдажа байһан бурханай дүрсэнүүд XVII—XX зуун жэлдэ хабаатай юм.

ПЕТРОЗАВОДСК. Эртэ урданай уран зурагтай танилсахын тула гадаадын оронуудай бүлэг эрдэмтэд, уран зураашад, музейн хүдэлмэрилэгшэд Карелидэ ерэнхэй. Хабсагай дээрэ зурагдаһан зурагуудай асуудалнуудаар семинар үнгэргэгдэһэн байгаа. Беломорско болон Онежскэ петроглифууд ЮНЕСКО-гэй бүридхэлдэ абтадаг дэлхэйн соёлой угай баялигуудай гайхамшагта хүшөөнүүдэй тоодо орохоор гэһэн нийтэ нэгэн һанамжа хэлэгдээ. Эртэ урдын искусствын дабтагдашагүй хүшөөнүүдэй хэнээршье хамгаалагдадаггүй байһаниинь һанаа зобооно.

(ТАСС).

«Түүхэтэ үнэн зүбые һэрг[...]

ЗҮБ АСУУДА[Л] ТАБИГДА[А]

СССР-эй Верховно Соведэй Национальностьнуудай Соведэй түрүүлэгшэ Р. Н. Нишановта эльгээһэн бэшэг «Буряад үнэндэ» уншажа, ехэ һайшаабаб. Зүб асуудал табигдаа. Тиигээд нэгэ хэдэн үгөөр өөрынгөө һанамжа тухай хэлэхэ хүсэлтэй байнаб.

Түүхэтэ үнэн зүбые һэргээхэ гэһэн асуудал хэдэн арбаад жэлэй туршада буряад зоной сэдьхэл хүлгүүлжэ ябаа гээшэ. Урдань энэ асуудал табиха эрхэгүй байһанаа мүнөөл хубилган шэнэдхэлгын ашаар һэнаһанаа хэлэхэ аргатай болобобди. Хүсэд бээ бэелээгүй, хүгжөөгүй байһан Буряад-Монголой АССР-ые хэдэн хэһэг болгон хэршэжэ, гансашье гурбан болгоо бэшэ, харин хэдэн аймагуудые таһалһаниинь гайхалтай. Юундэ, ямар үндэһэн хуулиин ёһоор хэгдэһэн юумэн гээшэб гэжэ мүнөөшье хүрэтэр мэдэгдэнэгүй.

Хэрбээ 1728 ондо Росси Хитад хоёрой хоорондо хилэ гаргаха үедэ буряадуудые хоёр болгожо таһалһан шэнги ушар 1937 ондо болсо ха гэмээр. Зүгөөр тэрэ үеын шэлдээ зангинууд шэнги хүбүүд хуули бусаар гэмдэ орсо ха.

1921 ондо В. И. Ленинэй заабаһанай ёһоор Буряад-Монголой автономито область байгуулагдаһан байна. Саашадаа Буряад-Монголой автономно областиин оройдо автономито республикэ бии болгохо талаар аихабтар ехэ бэлэдхэлэй хүдэлмэри ябуулагдаһан байна. Энэ хүдэлмэриие М. Н. Ербанов, М. М. Сахьянова, М. И. Амагаев болон бусад эрхилээ һэн. Тэдэнэй хүсөөр 1923 ондо Буряад-Монголой автономито республика боложо, алишье талаһаа хүгжэхэ һуури табигдаһан байгаа гэжэ мэдэнэт.

1935 ондо Буряад-Монголой соёл болон искусствын декада Москва хотодо боложо, эндэ манай республикын түлөөлэгшэд буряад зоной ёһо заншал, уран бэлиг, ажалай габьяа харуулжа, СССР доторoo нилээд ехэ нэрэ солодо хүртэжэ, Буряад-Монголойнгоо республикые, [...] суурхуулаа гээшэ.

Харин 1937 ондо [...] голой республикые [...] нэг болгожо хэршэ[...] дохи холбоо бари[...] гаажа, саашадаа [...] далыень һуладхаһа[...] дээ этигэлгүй боло[...] на уг узуурыень [...] тагһаань һалгааһан [...]

Мүнөө үедэ зарим [...] дүүгэйнгээ үхибүү[...] шьегүй түйлдөө [...] энэ хэбээрээ саа[...] бэл, онсо буряад [...] угайнгаа уг гарба[...] болохонь. Илангаяа [...] циональна округуу[...] ликынгаа бүлэгтэ [...] шэһэн Боржоһоо [...] дан, Дээдэ Шэтэ [...] Хёлгоноо эхилээд, [...] шүү хүрэтэр хэдэн [...] ряадууд таһархай б[...] лаа иишэ тиишээ [...] данайнгаа ёһо зан[...] холбоо барисаа[...] байнэ.

Түүхэтэ үнэн зүб[...] гэһэн хандалга б[...] тодорхойгоор бүх[...] шэгдээ. Гэбэшье, [...] дэлэн аад, нам[...] «Буряад үнэндэ» [...] Тиихэдэ «Правда [...] зетын һая гаргаһа[...] тай.

СССР-эй, РСФС[Р-эй], [Буря]дай АССР-эй Верхо[вно Совеэ]дэй, нютагай Сов[едүүдэй де]путадууд энээн [...] гүй, өөрынгөө хэр[...] һунгагшадта хүс[...] гүй байна гэжэ т[...]

СССР-эй Верхов[...] шиидхэхые хүлеэ[...] байгаа. Зоной [...] рүүлхэ, энэ асуу[...] байгаа гээд һана[...] далаар ямар юум[...] байһан харагдана[...] захиралта хүлеэ[...] заншалнай үшөө [...] гүй ха.

[...] ажалай ве[тераннуудай ...] онһоо КПСС-[...] тусхайта [...]

ЗАМБУУЛИНҺАА МЭДЭ[Э]

Ниидэлгэ залан хүтэлхэ түб. (ТАСС). Ниидэлгын хараалагдаһан программын ёһоор Геннадий Манаков, Геннадий Стрекалов хоёр «Кристалл» модулиин борт дээрэхи түхеэрэлгэнүүдые замбуулинай комплекстой холбохо хүдэлмэри үргэлжэлүүлнэ. «Мир» комплексые залан хүтэлхын тула модулиин двигательнүүдые хэрэглэхэ арга олгохо хүдэлмэри космонавтнууд хэһэн [...]

Конструкционно [ма]териалнуудай [...] замбуулинай үзэ[...]гэй эрхэ нүхэсэл[...]хэ талаар туршэ[...] гэргэгдөө.

Урда тээнь [...] медицинскэ хина[...]дэй ёһоор, Генна[дий Манаков,] Геннадий Стрека[лов] бэенүүд һайн.

гүрэнэй шалгалтануудые тунхаглажа байдагни һанагдана. Норбо Дориевичтай бидэ багшанарай амардаг таһалгада орожо хөөрэлдөөбди. Тиигээд тон һүүлдэнь «танай наһан соо эгээл бүхөөр хадуугдаһан ямар баяртай үдэр һананабта?» гээд асуухадамни тэрэ иигэжэ хэлээ:

Буряадай АССР-эй Верховно Советэй хоёрдохи сессиие угтуулан

Проект

БУРЯАДАЙ АССР-эй БҮРИН ЭРХЭТЭ БАЙЛГА ТУХАЙ ДЕКЛАРАЦИ

Буряадай АССР-эй бүрин эрхэтэ байлга тухай Деклараци Буряадай АССР-эй Верховно Советэй хоёрдохи сессиин зүблэлдэхэ, баталан абаха гол документнүүдэй нэгэниинь болоно. Бүрин эрхэтэ байлга тухай Декларациин түрүүшын проект байгша оной августын 4-нэй номерто толилходоо, Декларациин ондоо вариантнууд дурадхагдаха гэжэ зааhан байгабди. Редакцида ороhон олон ондоо проектнүүдэй нэгые мүнөө уншагшадтаа дураданабди. Декларациин проектын авторнууд — Буряадай АССР-эй бүлэг юристнүүд болоно.

* * *

Буряадай АССР-эй Верховно … мүнөө үеын гүрэнэй бай-… -тын, общественна хүгжэл-… дүй дүршэл болон … байдалые хараада абан, … хоорондын эрхын нормо-… хүн түрэлтэнэй үнэтэ … -нүүдые хүндэлэн, Буряадай … -ликын арадуудай хуби … түлөө харюусалгаа мэ-… зохид hайн ажаhуу-… хүнэй эрхые хангаха … -гоойгоор республика до-… гансал хуулида түшэг-… политическэ ба экономи-… талаараа бэеэ даанхай … газар дайдаяа ойронь … -гүй байлгаха, ССР Со-… Россин Федерацитай, … субъектнүүдтэй, харин … -тай харилсахадаа, адли … эрхэ, дулдыданги бэшэ … -рэгые хангаха үндэhэ … баримталан, гүрэнэй бү-… эрхэтэ байлгые соносхоно.

Буряадай Совет Социалис… -лика — Федеративна хэл-… үндэhөөр шэнэдхэгдэhэн … Федерациин бүридэл-… даанхай республика болdescribed ложо ороод, гансал ССР Союзда, Россин Федерацида үгтэhэн эрхэнүүдhээ бэшыень өөрынгөө харьяата газар дээрэ хэрэглэн, сэхэ гү, али түлөөлэлгэтэ зургаануудаараа дамжуулан, засагаа бэелүүлхэ байна.

2. Буряадай АССР-эй Конституци, бусад хуулинууд республикын бүхы газар дээрэ бэелүүлэгдэхэ ёhотой; хэрбээ СССР-эй, РСФСР-эй Хуулинуудай республикын бүрин эрхэтэ байлгын эрилтэнүүдтэ зүришэлдэhэн байбал, республикын Верховно Совет тиимэ хуули бэелүүлгые зогсоохо эрхэтэй.

Республика болон Россин Федерациин хоорондохи арсалдаан Федеративна хэлсээнэй үндэhөөр шиидхэгдэхэ ёhотой.

3. Буряадай республикын газар, уhан болон байгаалиин бусад баялигууд республикада ажаhуудаг арадуудай зөөри болодог, тиимэhээ тэдэнээ хэрэглэхэ, эдлэхэ, хубаарилха онсо эрхэтэй.

Байгаалиин баялигуудые бэ нөөсэнүүдые ашаглалга Буряадай АССР-эй Россин Федерацитай, мүн ССР Союзтай баталhан хэлсээнүүдэй үндэhөөр бэелүүлэгдэдэг.

Республикын бүхы зүйлэй зөөриие гансал Буряадай АССР-эй засагай дээдын зургаанууд хубаарилха, ашаглаха эрхэтэй.

4. Буряадай АССР РСФСР-тэ, мүн СССР-эй бусадшье республикануудта, харин гүрэнүүдтэ бүрин эрхэтэ түлөөлэгшэдтэй байха ёhотой.

Россин Федерацида, ССР Союзда дамжуулан үгэhэн эрхэ түлөөлгэнүүдэйнь бэелүүлэгдэхэдэ, республика хабаадаха эрхэтэй.

5. Буряадай республика Федеративна хэлсээнэй үндэhөөр бусад республикануудтай хамта адли тэгшэ эрхэтэй республикануудай Федераци бии болгожо нэгэдэхэ эрхэтэй. Буряадай республика республикануудай национально-территориальна байгууламжануудай бүрин эрхэтэ байлгые мэдэрдэг ба хүндэлдэг байха юм. Зарим национально - территориальна байгууламжанууд өөрынгөө дураар Буряадай республикатай нэгэдэжэ болохо.

6. Буряадай республика Федеративна хэлсээгээр тогтоогдоhон гуримай ёhоор Россин Федерацихаа гараха эрхээ өөртөө үлөөнэ.

7. Буряадай республикын газар дайда ойроо хүртэшэгүй, республика дотор ажаhуудаг арадуудай зүбшөөлгүйгөөр хубилгагдаха ёhогүй.

8. Буряадай республика политическэ, экономическа, социальна, соёлой хүгжэлтын өөрын зам, өөрынгөө нэрэ тодорхойлно, гүрэнэй герб, гимн, туг бии болгоно.

9. Буряадай республика СССР-эй, РСФСР-эй, Буряадай республикын Конституцинуудай ёhоор гүрэнэй ба ниитын хэрэгүүдые хүтэлбэрилгэдэ хабаадаха эрхэ бүхы эрхэтэдтэ, политическэ партинуудта, ниитын эмхинүүдтэ олгоно.

10. Буряадай республика эрдэмэй, hуралсалай, соёлой болон суртал бодолой хүгжэлтын асуудалнуудые шиидхэхэдээ, бэеэ даанхай байха. Национальна, соёлой болон түүхын үнэтэ баялигууд Буряадай АССР-эй харьяата газар дээрэ ажаhуудаг арадуудай өөрынь зөөри болоно.

11. Буряадай республикын гүрэнэй засагай ба хүтэлбэриин зургаанууд Байгал нуурта, мүн республикын газар дээрэ экологическа аюулгүй байдалда хоро хүргэжэ болохоор ямаршье предприяти, организаци болон бусад объектнүүдэй барилгые хорихо эрхэтэй.

12. Деклараци Буряадай АССР-эй шэнэ Конституциин, Федеративна хэлсээнэй эшэ үндэhэн боложо, республикын хуули газалгые нарижуулха арга олгохо байна.

ШАДАЛ БАГАТАЙ ХҮНҮҮДЫЕ ЯАЖА ХАМГААЛХАБ?

…дэлгүүрэй экономикодо үшөө … байхадамнай, үнэ сэн… дээшэлжэ эхилээ, гүрэ-… дороhоо гараа гэ-… ССР-эй арадай депутат … Клочков тоолоно. Ерээ-… гуримшуулагдадаг дэл-… үемээр бодомжолхо … олон түмэн хүнүүд өө-… хуби заяан тухай hа-… болоно. Тиихэдэ мүнгэеэ … хүргэдэг бага ол-… хүнүүд илангаяа hа-… зобоно. Ниитэ гүрэнэй … үнэхөөрөө долоо … хэмжэжэ үзэхэ хэрэгтэй. …-тын 27-до ветерануудай … хэрэгүүдэй та-… СССР-эй Верховно Сове-… комитедэй заседани дээ-… дэлгүүрэй экономикодо шэл-… үедэ хүн зоной со-… байдалые хамгаалха … зүбшэн хэлсэхэ зуу-… парламентда хөөрэлдөөнэй … шадал багатай хү-… тушые эрид шууд … шиидхэбэри депута-… Ажалай ба соци-… асуудалнуудай талаар … Гүрэнэй комитедэй б… «Гуримшуулагдадаг дэл-… экономикодо шэлжэн … үедэ хүн зониие соци-… талаарнь хамгаалха бо-… гол дүримүүд» гэhэн … тиимэ хараа бодолтой-… хаража үзэгдэhэн байна. … толилогдоо hэн. … хүнүүдэй болон пен-… hуудал байдалые … асуудалнуудые тус … хангалтагүйгөөр гурим-… гэжэ тэмдэглэгдэбэ. … амарха, элүүр энхэ-… мэргэжэлтэй, бэ-… болохо эрхэнүүдээ … тула шадал ба-… экономическа … хамжотой байха ёhотой … депутадууд тоолоно. … үшөө нэгэ дутуу … юун болоноб гэбэл, … предприятинуудай … хуулиин ба соци-… хамгаалгада тэрэ … гэжэ комите-… орлогшо Т. И. … тэмдэглэбэ. Аренда-… кооперативуудта … ажахынуудта, … хүлhөөр хүдэл-… эрхэнүүдые лаб … тухай тэндэ хэлэгдэнэ-

Дэлгүүртэ шэлжэн орохо үедэ хүнүүдэй хүдэлмэригүйдэхэ ябадал үзэгдэжэ болохо. Проектын «Хүдэлмэреэр лаб хангаха» гэhэн бүлэг соо хүдэлмэригүйдэхэ ябадалhаа хамгаалха хэмжээнүүд хараалагданхай. Саг зуура хүдэлмэригүй үлэhэн хүнүүдтэ тэдхэмжэ түлэхэ тухай хэлэгдэнхэй. Теэд депутадуудай hанамжын ёhоор, тэрэниие түлэхэ болзор бага. Тэдхэмжын хэмжээнүүд баhал ехэ болгогдохо ёhотой гэжэ тэдэнэр тоолоно.

Олон үхибүүдтэй, хүсэд бэшэ ба залуу бүлэнэртэ үзүүлэгдэдэг социальна дэмжэлгые шангадхаха талаар дурадхагдаhан зарим зүйлнүүдые депутадууд зүбшөөнэгүй. 1,5 наhатайhаа эхилээд, 6 хүрэтэр наhатай үхибүүдтэ hара бүриин тэдхэмжэ тогтоохо гэжэ хараалагдана. 6 наhатайhаань эхилжэ, үхибүүдтэ гаргашалагдадаг гэр бүлын гаргашанууд эрид ехэ болодог гэжэ үгэ хэлэгшэд зүйтэйгөөр ажаглаба. Тиимэhээ үхибүүнэй 15 хүрэтэрнь тэдхэмжэ түлэхэ хэрэгтэй гэжэ дурадхагдаа.

Инвалидуудта гурбан шэглэлээр — медицинын, мэргэжэлэй ба hуудал байдалай талаар туhаламжа үзүүлхэ хэрэгтэй гэжэ депутадууд тоолоно. Түлбэритэй hургуулинуудта hурадаг инвалид үхибүүдтэ хүнгэлэлтэнүүдые хараалхые тэдэнэр дурадхаа.

Комитедэй түрүүлэгшэ Н. В. Босенко хөөрэлдөөнэй дүнгүүдые согсолхо зуураа, гуримшуулагдадаг дэлгүүрэй экономикодо шэлжэн орохо үедэ хүн зониие социальна талаар хамгаалха бодомжын гол дүримүүдэй союзна Госкомитедэй бэлдэhэн проект эсэсэй документ бэшэ гэжэ тэмдэглэбэ. Президентын дэргэдэ байгуулагдаhан хүдэлмэриин бүлэг дэлгүүрэй шэнэ экономическа түхэл янза бэдэрхэ талаар эдэбхитэйгээр хүдэлжэ байнхай. Гэбэшье депутадууд өөhэдынгөө хараа шугамые тодорхойлхые оролдоно, өөhэдынгөө хандасануудые дурадхана. Энэньшье ойлгосотой, юуб гэбэл, тэдэнэр хамаг юумые шиидхэхэ болоно ха юм.

(ТАСС).

Жэмhэг hуурида (Түнхэн) зоной ажаhуудалай хэрэглэмжэ хангалгын комбинадта хубсаhа оёдог табан мастернууд Надежда Ангаева, Татьяна Бадмаева, Людмила Шарханова, Зоя Жамьянова, хубсаhа эсхэгшэ Лидия Мылзенова гэгшэд эбтэй эетэйгээр хүдэлжэ, hара, квартал бүхэндэ түсэбөө холо үлүүлэн дүүргэдэг юм. Тэдэнэр матрас, одеяло, захил хэгшэдэй хубсаhа хуиар оёно.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: оёдолшод Надежда Ангаева, Людмила Шарханова.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

ТҮРҮҮШЫН ЛИЦЕЙ

Республика соо анха түрүүшын политехническэ лицей Улаан-Үдэдэ байгуулагдаба. Энэмнай республикын юрэнхы эрдэмэй hургуулинуудай эгээл ехэнь болоно. Тэндэ 1300 hурагшад hураха юм. Гадна регион соогоо тэрэ эгээл hайнаар хангагданхай. Техническэ дээдэ hургуулида орохо абитуриентнүүдые бэлдэхэ гээшэ тус лицейн уялга болоно. Юhэн кафедра, тэрэ тоодо математикаhаа үндэhэлдэг эрдэмэй, ород хэлэнэй ба литературын, гадаадын хэлэнэй, экологиин ба мэргэжэл шэлэхэдэ туhалха кафедранууд иимэ хүдэлмэри ябуулха болоно.

Манай корр.

ТАСС ХИЛЫН САА НАhАА

ЛОНДОН. Персидскэ то-… кризисые амгалан … шиидхээгүй hаань, … гансашье энэ районой … бүхы дэлхэйн «hан-… түгэсэхэ гэжэ Ира-… президент Саддам Ху-… Холбоото Штадуудые …-бэ. США-гай Прези-… Джордж Бушта ханда-… бэшэг» Багда-… телевиденеэр уншагдаа … Рейтер агентство мэдээ-… Саудовска Аравиин га-… дээрэ гадаадын сэ-… олоороо асарагда-… -ниинь «үндэhэ ба-… гэжэ Хусейн хэ-… Юуб гэбэл, Ирак энэ … ямар нэгэн ондоо … доотолхо гэно оэ-… Ирак арад тушаа … Бушай эсэргүү … -нуудые хэхэгүйн ту-… гадаадын ороной … барижа байлгагдана. … Плутони хада-… улас хоорондын эмхи … дурадхалтайгаар … хүсэнэй талаар … агентствын … генеральна директор Ханс Бликс ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдтэй оронуудта хандаба. Ядерна зэбсэг хэрэгсэлнүүдые тараахагүй тухай хэлсээнэй хэр дүүргэгдэжэ байhаниие хаража үзэхэ талаар Женевэдэ болоhон дүрбэдэхи конференци дээрэ тэрэ үгэ хэлээ hэн. Хэрбээ буу зэбсэг хуряаха үедэ ураанай ба плутониин сэрэгэй hалбариhаа граждан секторто оруулагдаха болоо hаань, эдэ зүйлнүүдые амгалан зорилгоор хэрэглэхэ ябадалые МАГАТЭ-гэй хиналтын эмхинүүд лаб хангаха hэн гэжэ тэрэ онсолон зааба.

ДАКАР. 40 мянган шахуу хүнэй спидээр үбшэлхэ ябадалай бүридхэлдэ абтаhан Африка түбиин ерээдүй аймшагтай байна гэжэ мэргэжэлтэд-медигууд тоолоно. Элдэб сэгнэлтэнүүдэй ёhоор, Түбэй ба Зүүн Африкын ехэ хүн зоной 8-hаа 10 процент хүрэтэрнь иимэ үбшэнтэй. Хоёр жэлэй үнгэрхэдэ Африкада 1 миллионhоо үсөөн бэшэ иимэ үбшэн хүнүүд тоологдохо гэжэ Сенегалда хэблэгдэдэг «Энда» гэhэн байгаали хамгаалгын бюллетень тэмдэглэнэ.

НЬЮ-ЙОРК. Оронойнгоо ойрын экономическа ерээдүйе тон муу байха гээд американецуудай олонхинь тоолоно гэжэ долоон хоног соо нэгэ удаа гарадаг «Таймс» газетын үнгэргэhэн асуултын үедэ тодоруулагдаба. Энэ асуулта Си-эн-эн телекампанитай хамта үнгэргэгдэhэн байгаа. Тус шэнжэлэлгэдэ хабаадалсагшадай 59 процентнь экономическа уналтын болохые хүлеэжэ байhан тухайгаа мэдүүлбэ. Оройдоо хоёр долоон хоногой саана американецуудай 55 лэ процентнь иигэжэ тоолодог байhан юм.

Харин тодорхой социально-экономическа ондоо баримтанууд тухай хэлэхэ болоо hаа, тус асуултада хабаадалсагшадай 66 процентнь ажалгүйдэлгэ ургаха гэжэ тоолоно. Дүрбэн хүнэй гурбаниинь банковска урьhаламжануудай бүрилдүүлгын хэмжээнүүд ургаха, 86 процентнь саарhан мүнгэнэй үнэ сэн унаха гэжэ хэлэбэ.

ВАШИНГТОН. США-гай армиин болон Национальна гвардиин нөөсэ хүсэнүүдые албанда нэмэжэ татаха захиралта Пентагон үгэбэ. Энэ захиралта Персиин тохойдо тогтоhон шахардуу байдалтай холбоотой гэжэ ЮПИ агентство мэдээсэнэ. «Сүл губиин халхабша» гэжэ нэрлэгдэhэн операцида үшөө 50 шэнэ подразделенинүүд нэмэжэ хабаадалсахань гэжэ агентство тоолоно. Сэрэгшэдэй тодорхой тоо нэрлэхээ Пентагон арсаа юм ха. Тэрэл үдэр Америкын сэрэгэй 13-дахи корпус Дүтын Зүүн Зүгтэ ерэбэ. США-гай президент Джордж Бушай эндэ сэрэг оруулха тухай захиралта үгэhэнэйнь hүүлдэ жараад мянган сэрэгшэд иишэ асарагдаа гэжэ АП агентство тоолоно.

ЛОНДОН. Мүнөө засаг гартаа барижа байhан консерваторнуудай партиhаа зоной дунда дэмжэгдэхэ талаараа лейбористнүүд холо урид гаранхай юм. Персиин тохойдо сэрэг эльгээхэ гэhэн правительствын шиидхэбэриие Британиин олонхи зоной дэмжэжэ байгаашье hаань, иимэ байдал ушараа гэжэ «Гардиан» газетэ бэшэнэ. hүүлэй үедэ «Санди таймс» газетын захилаар Морриин институдай, мүн «Обсервер» газетын захилаар Харрисай албанай үнгэргэhэн асуултын дүнгүүдэй бага сага илгаатай байбашье, лейбористнүүд урда гаранхай гэжэ лаб хэлэмээр. Дунда зэргээр 12 процентээр лейбористнүүд консерваторнуудые ахижа ябана.

«НЮУСА ТОБШЫН» ОЙН БАЯР

Монгол угсаатанай «Нюуса тобшо» гэжэ гайхамшаг зохёол 1240 ондо бэшэгдээ. Тэрэ гэhээр 750 жэл үнгэрбэ. Тус зохёолой ойн баярые мүнөө жэл ЮНЕСКО-гэй шиидхэбэреэр бүхы дэлхэйн олониитэ тэмдэглэжэ байна. «Монголшуудай нюуса тобшын» 750 жэлдэ зорюулhан ехэ найр наадан, уласхоорондын эрдэм шэнжэлэгшэдэй хуралдаан августын 14—20 болотор Монголдо үнгэргэгдэбэ. Энээндэ Буряадай республикын делегаци хабаадалсаа. Тэдэнэй тоодо эрдэмтэд, уран зохёолшод, хэблэлэй хүдэлмэрилэгшэд, ниитын ажал ябуулагшэд оролсоhон байгаа. Манай корреспондент Шираб Бодиевич Чимитдоржиевтой уулзажа, энээндэ зорюулhан конференци, найр наадан тухай хөөрэжэ үгэхыень гуйhан байна.

— ШИРАБ БОДИЕВИЧ, Та Улаан-Баатарhаа hаяхан бусажа ерэбэт. «Монголой нюуса тобшо» гэжэ зохёолдо зорюулhан хуралдаан, найр наадан тухай хөөрэжэ үгыт!

«Нюуса тобшо» — агууехэ зохёол. Нэн түрүүн тэрэ түүхын зохёол. Удаань тэрэ баатарлиг тууль-эпос, уран зохёол...

«Нюуса тобшын» уйгаржалhан монгол бэшэгээр бэшэгдэhээр 750 жэлэй ой энэ жэлдэ гүйсэбэ. Тус ойе бүмбэрсэг дэлхэйн олониитэ үргэнөөр тэмдэглэбэ. Гол найр нааданиинь, ойн баярынь Монгол hайхан орондо эдэ үдэрнүүдтэ үнгэргэгдэбэ.

Августын 14. Улаан-Баатар. Соёлой, эрдэмэй ба техникын ордоной үүдэндэ уншанабди: «Монголын нууц товчоны» 750 жилийн ойд зориулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурал». Мүн Чингис-хаанай хэлэhэн гүн удхатай үгэнүүд бэшээтэй. Энэ ордон соо хэдэн үдэрэй туршада научна конференци болоо. «Нюуса тобшодо» зорюулhан конференцидэ 24 гүрэнhөө ерэhэн 125 эрдэмтэн хабаадаа. Тэдэнэр Америкын Холбоото Штадуудhаа, СССР-hээ, Польшоhоо, Хитадhаа, Болгариhаа, Германиhаа, Финляндиhаа, Норвегиhээ, Венгриhээ, Англиhаа, Франциhаа, Италиhаа, Японhоо, Швециhээ, Турциhаа, Чехо-Словакиhаа, Канадаhаа болон бусад оронуудhаа айлшалжа ерэhэн байна. Конференци гурбан секци (түүхын, хэлэ бэшэгэй, соёлой) боложо таhараад, гурбан үдэрэй туршада ажаллаhан байха юм. Бүхыдөө 130-аад элидхэлнүүд шагнагдаhан, зүбшэн хэлсэгдэhэн гээшэ.

Тус хуралдаанда табигдаhан элидхэлнүүдые бултыень нэрлэхэнь бэрхэтэй. Тиимэhээ hонирхолтой элидхэлнүүд тушаа, мүн буряад эрдэмтэдэй хэhэн элидхэлнүүд тухай хөөрэжэ үгэхэдэм болохо.

— Иигээд үшөө нэгэ иимэ асуудалда харюусыт. Ямар газарнуудаар ябаа гээшэбта? Тэмүүжэнэй-Чингис-хаанай түрэhэн нютаг болохо Дэлюун-Болдог ошоо гүт?

Дэлюун-Болдог ошожо үзөөбди. Тэрэ нютаг Монгол ороной зүүн-хойто зүгтэ, Улаан-Баатарhаа гурбан зуу гаран модоной газарта, Хэнтэйн аймагай Дадал-сомондо байха юм. Эндэ халхашууд, буряад зонтой хамта hууна. Дадал-сомоной олонхинь буряадууд, тиихэдээ тэдэнэр хори-буряадууд байна.

Дэлюун-Болдог добо газар, нэгэ талаhаа халсагай, нүгөө талаhаа үдхэн модоор бүрхөөгдэнхэй. Тээ дорохоно нэмжыhэн талаар Тунгалаг гол урдажа байха юм. Үшөө саашаа Балжан гол харагдана, энэ гол Онон мүрэндэ шудхадаг юм байна. Эдэ голнуудай нэрэнүүд «Нюуса тобшодо» дурдагдана. Дэлюун-Болдогhоо хойшоо харахада, гушаад-дүшөөд модоной газарта Бурхан-Халдан гэжэ түүхэтэ хада хүхэрэн харагдана. Ехэл hонирхон үзөө, хараабди даа. «Нюуса тобшодо» уншаhан байхат: Бурхан-Халдан хадада ябажа ябатараа Добуун-Мэргэн нүүжэ ябаhан хори-түмэдүүдые, ноён болохо Хорилартай-Мэргэнэй (Хоридой-Мэргэнэй) басаган Алан-Гуатай эндэ танилсаhан гээшэ. Алан-Гуамнай монгол борджигин омогой эхи заха табиhан хүн бэлэй. Чингис борджигин угай хүн ха юм.

Дадал-сомоной амаралтын газарта Чингисэй дурасхаалда бодхоhон хүшөө (памятник) байна. Үндэрынь 16 метр, үшөө газар доро гурбан метр. Тэрэниие гушаад жэлэй саана бараа юм. Чингисэй түрэhөөр 800 жэлэй ойдо зорюулжа, жараад ондо МНРП-гэй Политбюрогой гэшүүн, МНРП-гэй ЦК-гай секретарь байhан Түмэр-Очирой барюулhан хүшөө болоно. Энэ хүшөө суута гурбан нуурнуудай эрьедэ табигданхай. Эдэ нуурнуудай эрьедэ Чингис бага наhаяа үнгэргэhэн түүхэтэй. Бидэ дунда нуурта шунгаад абаабди. Манай ябахада, сэлмэг дулаан, наратай үдэр байгаа hэн.

Хэнтэйн аймагай Дэлгэр-сомон гэжэ газарта «Монголой нюуса тобшо» бэшэгдэhэн гээшэ. Тиимэhээ эндэ хэдэн үдэрэй туршада тус зохёолой 750 жэлэй ойдо зорюулhан hайндэр болоо. Энэ ойдо зорюулhан хүшөө Дэлгэр-Сомондо бодхоогдоhон, «эрын гурбан наадан» (бүхэ барилдаан, мори урилдаан, hур харбаан) үнгэргэгдөө. Монголой нютаг бүхэнhөө, аймаг, сомон бүхэнhөө зон ерэжэ, нааданда хабаадаа. Тоолошогүй гэхээр хүн зон суглараа даа.

— Энэ ехэ ойдо зорюулжа, ямар ном, зохёолнууд хэблэгдээ гээшэб?

— Монгол нүхэднай олохон номуудые хэблэжэ гаргаа. Ехэ эрдэмтэ Гаадамба олохон жэлнүүдтэ тус зохёолые шэнжэлжэ үзөө гээшэ. Тэрэ Монголой университедэй багша. Гаадамбын бэлдэhэн «Нюуса тобшо», шэнжэлгэнүүд нэгэ томо ном боложо хуушан монгол, мүнөөнэй монгол хэлэнүүд дээрэ хэблэгдээ. Гаадамба МНР-эй гүрэнэй шангай лауреат болоо. Энэ номые манда Монголой Наукануудай академиин президент Н. Содном бэлэглэhэн байна. Гадна Ц. Дамдинсүрэнэй урда үедэ гаргаhан «Нюуса тобшо» дахинаа хэблэгдээ. Тэрэшэлэн Улаан-Баатарта гарадаг журналнууд, газетэнүүд олохон материалнуудые толилоо. Эндэ «Чингисэй туг» гэжэ бүлгэм байгуулагдаад, иимэ нэрэтэй альманах гаргажа эхилбэ. Түрүүшын номерыень бидэ оложо абаабди. Манай Буряадта буряад, ород хэлэнүүд дээрэ гараhан «Нюуса тобшо» уншагшадые hонирхуулаа гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Дэлхэйн олохон оронуудта «Монголой нюуса тобшо», тэрээндэ зорюулhан шэнжэлгэнүүд хэблэгдэhэн байна. Гадаадын эрдэмтэд эдэ номуудые асарhан, выставкэдэ табиhан байха юм. Жэшээнь, Үбэр Монголой эрдэмтэ, багшын дээдэ hургуулиин профессор Баяр «Нюуса тобшоор» гурбан боти номуудые гаргаа. Японой доктор Ш. Одзава табан боти номуудые хэблээ.

— «Нюуса тобшын» удхаар табигдаhан зүжэг наада хараа гүт?

— «Бүртэ-Шоно» гэжэ балет хараабди. Энэ түрүүшын иимэ зүжэг болоно. Хожом үшөө хоёр балет тус зохёолой удхаар табигдаха юм. «Наранай домог» гэжэ айхабтар ирагуу hайхан хүгжэмтэй, сэдьхэл хүдэлгэмэ баледые хараабди. Алан-Гуа тухай, тэрэнэй табан хүбүүд тухай домогые найруулан табиhан болоно. Үхибүүдтэ зорюулhан «Тэмүүжэн» гэжэ оперо шагнаабди. Удхаараа баян, хүгжэм дуугаараа иргуу, хубсаhа хунараар гоё зүжэг байна. Дадал-сомондо Хэнтэйн аймагай ансамблиин табиhан «Тэмүүжэн» гэжэ зүжэгтэй баhал танилсаабди.

— Түгэсхэлдөө «Нюуса тобшодо» зорюулhан уласхоорондын хуралдаанда хэгдэhэн элидхэлнүүд тухай хөөрэжэ үгыт.

— Энэ зохёолой баримта материалнуудые хэрэглэн, монгол угсаатанай түүхэ, соёлой, зан заншалай, гүн ухаанай, хэлэ бэшэгэй асуудалнуудаар элидхэлнүүд хэгдэhэн байна. Юундэ «Нюуса тобшо» гэжэ нэрлэгдээ гээшэб гэhэн асуудалаар хуралдаан эхилээ гэхэдэ, алдуу болохогүй. Элдэб hанамжанууд хэлэгдээ. Үргэн олониитэ зондо зохёол зорюулагдаагүй байжа болоо, эрхэ засаг баригшадта, ноёд сайдта зорюулагдажа болоо гэжэ олонхи эрдэмтэд мэдүүлөө. Түрүүшээр тэрэ үргэнөөр тараагүй байгаа, тиимэhээ нюуса гэжэ нэрэ үгэмөөр байгаа хаш. «Нюуса тобшые» хэн бэшээ гээшэб, нэгэ хүн гү, али хэдэн хүнүүд бэшээ юм гү гэhэн асуудал шагнагшадые hонирхуулаа. Энээн тухай хитадай эрдэмтэ Лю Санси, Италиин профессор Стари, француз Дежах, МНР-эй академик Ш. Нацагдорж, эрдэмтэд Булаг, Очир, Цэрэнсодном гэгшэд hонирхолтой hанамжануудые дурадхаа. Ехэнхинь Шиги-Хутаг гэжэ хүн тэрэниие зохёогоо гэжэ тоолобо. Шиги-Хутаг хадаа Чингисэй ойрын нүхэр, Монгол гүрэнэй томо ноён, түрүү hаналтай, ехэ hургуулитай хүн байhан. «Нюуса тобшо» ямар оронуудта, ямар үе сагhаа үзэгдэжэ, шэнжэлэгдэжэ байгаа юм гэhэн асуудалые hонирхон шагнаабди.

— Энээн тухай нэгэ бага дэлгэрэнгыгээр хөөрыт.

— Энэмнай суута гараhан зохёол гээшэ ааб даа. Энээниие урда сагта үргэнөөр хэрэглэhэн байдаг. Тэрэ тоодо гадаадын оронуудта хэблэгдэhэн зохёолнууд соо энээндэ анхарhан ушар олон. Жэшээнь, Перси (Иран) гүрэнэй эрдэмтэ, тус ороной министр байhан Рашид-ад-Дин хадаа «Джами аль-таварих» (монголоор: Уг изагуурын түүхын (бичгүүд) ородоор: (Сборник летописей) гэжэ зохёол соогоо «Нюуса тобшоhоо» олохон юумэнүүдые хэрэглэжэ, монгол изагууртан монгол туургатан (нүүдэлшэд) тухай тодо hонороор бэшэhэн гээшэ. Энэ зохёол XIV зуун жэлдэ бэшэгдэhэн байна. Мүн Хитадта гараhан «Юань-Ши» (Юань улсын түүхэ) гэдэг түүхын зохёолдо «Нюуса тобшо» хэрэглэгдэhэн юм. Энээн тухай элидхэлнүүд хэгдээ.

Хубилай-хаанай үедэ «Нюуса тобшо» Ехэ Монгол Уласай ниислэл Бээжин хотодо асарагдаhан байна. Чингисэй аша болохо Хубилайн захиралтаар 1282 ондо «Нюуса тобшо» Бээжиндэ монгол, хитад хэлэнүүд дээрэ хэблэгдэн гараа. Тэрэ үедэ Бээжиндэ олон эрдэмтэдтэй Монголой Академи бии байгаа. Тэрэ Академидэ монгол, хитад, түбэд, санскрит гэхэ мэтын хэлэнүүдые мэдэдэг эрдэмтэй хүнүүд ажалладаг байhан гээшэ. Энэ зохёол хори гаран хэлэнүүд дээрэ хэблэгдэн гараа гэжэ элидхэлнүүдhээ мэдэжэ абаабди.

Энэ суута зохёолые бүри эртээнhээ элдэб оронуудта шудалжа, оршуулжа эхилээ юм. Ород гүрэндэ XIX зуун жэлдэ Палладий Кафаров «Нюуса тобшые» ород хэлэндэ оршуулhан байна. Тэрэ оршуулга 1866 ондо хэблэгдээ hэн. Совет засагай үедэ томо эрдэмтэн Сергей Андреевич Козин Монгол орондо удаан ажаллаhан, тус зохёолые хэдэн арбаад жэлнүүдтэ шэнжэлhэн, тэрэниие оршуулhан гээшэ. 1940 ондо тэрэнэй оршуулга, монгол текстэйнь хамта, тайлбарилгатайгаар Ленинградта хэблэгдэhэн байна. Ород эрдэмтэд А. М. Позднеев, Б. Я. Владимирцов баhал «Нюуса тобшые» үзэhэн, шэнжэлhэн, өөрынгөө хубитые оруулhан байна. Энээн тухай конференци дээрэ Буряадай багшын дээдэ hургуулиин профессор Д. Б. Улымжиев элидхэhэн байна. «Нюуса тобшые» Буряадта яажа шэнжэлжэ байhан тухай Ц. А. Дугар-Нимаев хөөрэжэ үгэбэ.

Манай республикада ород зониие «Нюуса тобшотой» танилсуулха талаар, тэрэниие нэбтэрэн дэлгэрүүлхэ талаар яhала горитой ажал хэгдээ. Энэ зохёолые хуушан монголhоо мүнөөнэй буряад литературна хэлэндэ хоёр хүн оршуулhан байна. Энэ хэд бэ гэбэл, манай мэдээжэ уран зохёолшод, бэрхэ оршуулагшад Гунга Гомбоевич Чимитов, Чимит-Рэгзэн Намжилович Намжилов болоно. Гунга Чимитовай оршуулга «Байгал» журналда, 1989 оной гурбадахи, дүрбэдэхи, табадахи номернуудта хэблэгдээ бэлэй. Хажуугаарнь ород хэлэн дээрэ «Нюуса тобшо» «Байгал журналда, 1989 оной зургаадахи, 1990 оной нэгэдэхи номернуудта гараhан байна. Эндэ академик С. А. Козиной ород болгоhон «Сокровенное сказание монголов» үгтэhэн юм. Эдэ журналнуудай оролто үгэнүүдые хэлэ бэшэгэй кандидат М. П. Хомонов бэшээ. Тэрэ хадаа дайнай урда тээ Ленинградай университедэй Восточно факультедтэ hуража байхадаа академик Козинhоо хэшээл абадаг байгаа, тиигээдшье дайнай хойношье тэрээндэ заалгаhан хүн. Мүнөөнэй буряад хэлэндэ оршуулхадань, М. П. Хомонов оршуулагшадта туhа үзүүлээ. Эдэ нүхэдэй оршуулга яhала hайн болоо гээд hанагдана.

hаяхан Буряадай номой хэблэл «Нюуса тобшые» ном болгон гаргаба. Тус номой хэблэл С. А. Козиной бэлдэhэн ород мүрнүүдыень буряадтайнь хамта хэблэбэ. Н. Г. Дамдинов «Нюуса тобшын» удхаар үхибүүдтэ зорюулhан шүлэглэhэн зохёол бэшэжэ байна. Тиимэ болохолоороо, Буряад ороной олониитэ уншагшад, бусадшье газарта ажаhуудаг буряадууд «Нюуса тобшо» гэжэ номтой үргэнөөр танилсаhан, танилсажашье байна гээшэ. 70-аад онуудаар «Нюуса тобшын» удхаар уран зохёолшо И. Калашников «Жестокий век» (Жэгүүритэ үе саг) гэжэ роман бэшэhыень булта мэдэнэт.

— Үшөө ямар элидхэлнүүдые Буряадай түлөөлэгшэд хэбэ гээшэб?

— Конференциин соёлой секцидэ доктор Р. Е. Пубаев «Нюуса тобшо ба түбэд зохёолнууд» гэжэ элидхэл хээ. Б. Базарова «Нюуса тобшо» гэжэ нэрын үндэhэниинь хаанаhаа бии болоhон юм гэhэн хөөрэлдөөндэ оролсожо, өөрын hанамжа хэлэhэн байна. Хэлэ бэшэгэй секцидэ оролсоhон В. И. Рассадин, А. И. Тугутов, поэт Г. Чимитов хэлэнэй, аман зохёолой талаhаа «Нюуса тобшые» тайлбарилба. Чимитов тус зохёолые буряад хэлэндэ оршуулhан тухай хөөрэжэ үгөө. П. Б. Коновалов, Т. Д. Скрынникова бидэ түүхын секцидэ хабаадажа, «Нюуса тобшодо» байдаг түүхын баримтануудые хэрэглэн, монгол угсаатанай түүхын зарим асуудалнуудые шэнжэлhэн тухайгаа хөөрэжэ үгөөбди. Элидхэлнүүдые зүбшэлгэдэ БИОН-ой хүдэлмэрилэгшэд В. Б. Цыремпилов, Г. Н. Очирова, уран зохёолшод Н. Г. Дамдинов, Д. З. Жалсараев болон бусад хабаадаа.

— Буряадууд тухай ямар баримтануудые «Нюуса тобшо» соо оложо болохоор гээшэб?

— Бидэ буряадууд зүбөөр хэлэбэл, буряад-монголнууд гээшэбди. Манай уг гарбалнай, уг изагуурнай монгол эхитэй. Эртэ урда сагhаа эхилэн бүхы монгол изагууртан хамта ябажа, түүхын утахан зам гаталжа, мүнөө үедэ хүрэжэ ерээбди. Хэлэ бэшэгнайшье нэгэн, удха зохёолнайшье, ульгэр домогууднайшье, ёhо заншалнайшье нэгэн. Түүхын баримтануудые шудалан үзэхые, монгол изагууртан хэдэн бүлэг болон ажаhуудаг. Тиимэhээ эдэ бүлэгүүдые иигэжэ нэрлэдэг гээшэ: халха-монголшууд, чахар-монголшууд, ойрат (хальмаг)—монголнууд, буряад-монголнууд, барга-монголнууд гэхэ мэтэ. «Нюуса тобшо» хадаа бүхы монголшуудай гайхамшагта зохёол болохо байна. Энэ зохёол дотор эдэ бүлэг монголшууд тухай түүхын баримтанууд нилээд бии гээшэ. Буряадууд гү, али буряад-монголшууд тухай ямар баримтанууд эндэ бии гээшэб гэhэн асуудал табяад богонихоноор харюусаад үзэе.

Энэ зохёол соо буряад нютагууд, тэдэнэй нэрэнүүд олоноор дайралдана. Баргажан-Түхэм, Сэлэнгэ, Онон, Сүхэ гэхэ мэтэнээ эхилээд. Энэ зохёол соо буряад обог угсаатан дурдагдана. Жэшээнь, хори-түмэдүүд, тайшаанар, хэрээтэд, харанууд, икиресүүд гэхэ мэтэ Монголшуудай уг изагуур Бүртэ-Шоноhоо эхитэй гэжэ «Нюуса тобшо» дотор хэлэгдэнэ. Манай буряадуудай уг изагуурай туужанууд соо баhал иигэжэ хэлэгдэнэ. Бүртэ-Шоно манай уг гарбалай эхи табигша. Бархан хадын хормойдо байрладаг байhан юм гэгдэнэ. Тэрэ Гуа-Марал гэжэ нэрэтэй гэргэтэеэ hамгантаяа нууржа байhан юм. Энэ нэрэ буряадай бөө мүргэлэй юрөөлнүүд соо дайралдадаг бэлэй. Урда сагай домогой ёhоор, Бүртэ-Шоно Гуа-Марал хоёр хэдэн хүбүүдтэй байгаа. Нэгэ хүбүүень Хоридой-мэргэн гэжэ нэрэтэй, тэрэнь Баргажан-Гуа гэжэ эхэнэрые hамган болгоhон юм гэжэ хэлэгдэдэг.

«Нюуса тобшо» дотор «буряад» гэhэн нэрэ эгээл түрүүшынхиеэ дайралдана. Тиигээд буряад обогуудай нэрэнүүд дурдагдана. Хори, түмэдүүд, икиресүүд г. м. Жэшээнь, 239 параграфай бүлэг соо уншанабди: — 1207 ондо Жүүчи (Чингисэй ехэ хүбүүн) ойн арадай нютагта ошобо. Тэрэнэй дурадхалаар ойрадууд, буряадууд, бархунууд... hайн дураараа ехэ хаанэй засагые мэдэрбэ... Саашаа ябаад Жүүчи түмэн-киргизүүдэй нютагта хүрэжэ ерэбэ. Борохуул ноён хори-түмэдүүдтэ эльгээгдэhэн байгаа...

Тэмүүжэниие бүхэмонголой ехэ хаан шэрээдэ hуулгахада, буряадуудай обогуудай түлөөлэгшэд байгаа. Жэшээнь, икиресүүд (мүнөөнэй эхиредүүд).

«Нюуса тобшодо» ороhон домогой ёhоор, Чингис хадаа Алан-Гуаhаа эхи абаhан угай хүн болоно. Алан-Гуа болбол, Хорилартай-Мэргэнэй басаган гэгдэнэ. Хорилартаймнай Хоридой ха юм. Тэрэ хори түмэд зоной хүбүүн. Тиихэдэ Алан-Гуа хори-түмэд нютагта, Ариг-усан гэжэ газарта түрэhэн. Хорилартай-Мэргэнэй отог Онон голой хоёр талаар ажаhуудаг, Бурхан-Халдан хүрэтэр нүүжэ ябадаг байгаа. Домог соо иигэжэ хэлэгдэнэ: нэгэтэ аха дүү хүбүүд Дува-Сохор, Добуун-Мэргэн Бурхан-Халдан гэдэг хада дээрэ гараад ябатараа, дээрэhээ харахадань, нүүжэ ябаhан хүнүүд харагдаба, тэргэдэ hуужа ябаhан гоё hайхан басаган үзэгдэбэ. Дува-Сохор дүүдээ иигэжэ хэлэбэ: — «Харыш, тэрэ доро илгаржа гоё хүүхэниие обёорооб, тэрээнтэй шамайгаа танилсуулха дуран хүрэбэ». Тэрэ хүүхэниинь хори-түмэдэй Хорилартай-Мэргэнэй басаган Алан-Гуа байшоо. Монгол уг гарбалтай Добуун-Мэргэн хори-түмэдүүдэй 17 наhатай Алан-Гуа басагатай хамтаржа, айл боложо hууhан байна гээшэ. Дунда үеын монгол түүхэдэ Алан-Гуа монголшуудай гол отог болохо борджигидай эхи табиhан эмэгтэй гэжэ тоологдодог байна. Тиихэдэ, урда эртын буряадуудай отогууд болохо хориинхид, барганууд үндэhэн монгол отогуудтай тон дүтын түрэлнүүд болоно ха юм. Хэрбээ хори-буряадууд монголшуудта хабаагүй байбалнь, Алан-Гуае иимэ дээрэ үргэхэгүй байгаа.

«Нюуса тобшо» уншаад үзэхэдэ, буряад стогтон монгол уг изагууртай зоной хойто захын газарые эзэлжэ байhан болоно. Энэнь Байгал нуурые тойроhон нютагууд. Онон мүрэнэй уужам тала газар болоно.

Иимэ түхэлэй баримтанууд буряадууд тухай «Нюуса тобшодо» бии. Энэ зохёол хадаа түүхын, ульгэр домогой, хэлэ бэшэгэй талаар буряад зондо тон дүтэ гээшэ. Тэрэ түүхын болон уран зохёолой гайхамшагта дурасхаалнуудай нэгэн болоно гээшэ. Энэ зохёолые манай республикын эрдэмтэд, уран зохёолшод тон анхаралтайгаар шудалха, шэнжэлхэ ёhотой. Энээн дотор бии байгаан баримта материалнуудые хүсэд дүүрэнээр өөhэдынгөө бэлдэжэ байhан зохёолнууд соо хэрэглэхэ, арад зонойнгоо дунда тараaха, дэлгэрүүлхэ ёhотойбди.

ХЭНШЬЕ, ЮУНШЬЕ МАРТАГДААГҮЙ

СЭРЭГШЭД-ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТНУУДАЙ ЭМХИДХЭЛЭЙ СЪЕЗД ДЭЭРЭhЭЭ

БАЙЛДААНДА МОРДОhОН ҮЕТЭН ҮНЭТЭЙЛ

Манай республикаhаа Афганистанай дайнда хабаадаhан 500 гаран хүбүүдыемнай түлөөлhэн 52 делегат съездэ хабаадаа. Съездэ хабаадагшад хүдэлмэриеэ эхилхынгээ урда тээ тэрэ дайнhаа бусаагүй 24 нүхэдэйнгоо мүнхэ дурасхаалые ёhолон хүндэлжэ, нэгэ минутын турша соо дуугай зогсоhон байна.

24 хүбүүдэй дүрэ зурагые харуулhан самбар олоной анхаралда табяатай байгаа гэжэ онсолон тэмдэглэмээр.

Амиды үлэhэн нүхэдынь, тэдэнэйнгээ түлөө, тэдэнэй хэрэгэй ба нангин дурасхаалай түлөө юу хэнэбибди, юу хэхэ ёhотойбибди гэжэ хөөрэлдэхэ гэжэ мэндэ ябаhан сэрэгшэд-интернационалистнууд съездэ суглараа.

— Би бүхы наhаараа шахуу залуушуулай дунда ябаа, залуушуултай хүдэлөө хүм. Элдэб зүйлэй суглаа хуралдашье хабаадалсааб. Харин иимэ гашуудалтай, хүшэр хүндэ суглаа үзөөгүй хүм,— гэжэ Буряадай багшанарай институдай багша, республикымнай Верховно Соведэй саг үргэлжын комиссиин түрүүлэгшэ нүхэр С. В. Калмыковой хэлэhэн үгэнүүдые дурдахада, уншагшада олон юумэн ойлгосотой болоно ёhотой.

Эгээл ахынь 30 наhатай аад, дайнай ветерануудай ба инвалидуудай тоодо ороод ябаhан афган сэрэгшэдэй байха байраар дутажа, шухаг эд бараанай ба эдеэ хоолойшье зүйлөөр гасагдажа байдаг гэжэ үгэ хэлэhэн хүбүүдэй хөөрөөнhөө элирбэ. Энэ, тэрэ юумэ гуйжа, эрижэ ябахань шье залуу хүнүүдтэ зохидгүй, эшхэбтэршье шэнги байжа магад. Теэд амгалан сагта ажаhуужа, юумэнэй ушар удхые сэгнэхэ болоhон бидэ афган сэрэгшэдэй байдалые ойлгохо ёhотойбди гэжэ hанагдана.

Эдэнэр түрүүшынгээ съезд зарлахадаа, өөhэдын тусгаар холбоо байгуулжа, устав баталан абаха зорилго урдаа табиhан байгаа. Үшөө тиихэдэ саарhан дээрэ саашадаа юун гэжэ нэршэхэ тушаагаа мүн лэ зүбшэн хэлсэхэ гээд хараалhан байха юм. Тиихэдээ хүсэтэй боложо, шухала асуудалнуудые шиидхэхэ аалам?

Сэрэгшэд - интернационалистнуудай Улаан-Үдэ хотын соведэй түрүүлэгшэ **С. Ц. Дамбаев** суглааргшадай урда үгэ хэлэhэн байна.

— Мүнөөдэр байгуулагдаха холбоомнай Афганистанай дэбисхэр дээрэ алдалан унаhан хүбүүдэйнгээ гэр бүлэдэ, үхи хүбүүдтэнь туhалха, тэдэндэ анхарал хандуулха, шархатажа инвалид болоhон нүхэдтөө али болохо дэмжэлгэ үзүүлхэ гэхэ мэтын зорилго табихаhаа гадна ургажа ябаа залуу үетэниие баатарлиг хүбүүдэйнгээ жэшээ дээрэ хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаадаха үүргэтэй,— гэжэ тэрэ тэмдэглээ.— Олон хүбүүднай тиихэдэ байратай боложо ядажа байна. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай ветерануд, инвалидууд афган дайнай ветерануд ба инвалидуудhаа юугээрээ үлүү болоноб? Байра абалганда тэдэнэр хододоо түрүүлнэ, элдэб хүнгэлэлтэнүүд тэдээндэ түрүүшын ээлжээндэ үгтэнэ. Тэдэнэр намайе хүлисүүжэн. Теэд үнэхөөрөө иимэ. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай зарим ветерануудые харахада, үхибүүдтээ байра абэжа дүүргээд, мүнөө аша, зээнэртээ абажа байдаг болонхой агша. Тиимэhээ сэрэгшэ-интернационалист ветерануд болон инвалидуудые тусгаар ээлжээтэй болгохо тухай асуудал табигдаха зэргэтэй,— гээд тэмдэглэбэ.

Афган дайнhаа бусагша хүн бүхэндэ (өөhэдынь бэеэ элүүр гэжэ тоолоошье hаань) тусхай анхарал, харууhан хэрэгтэй. Тэдэнэр бэшэ үетэн нүхэдтөө орходоо, үлүү ехээр зобоо. 9 жэл 2 hара соо үргэлжэлhэн тэрэ дайнда хабаадагшэ бүхэндэ ажаhуудалай ба ажалай таарамжатай зохид эрхэ байдал хэрэгтэй.

Арадай депутадуудай Улаан-Үдын горсоведэй депутат В Пильчинов Афганистанда алдалhан хүбүүнэй эхын хуби заяан тухай суглараагшадта мэдээсэжэ, олоной сэдьхэл үбдэхөөhэн байна. Ушарынь гэхэдэ, Людмила Степановна Капустина ори ганса хүбүүгээ дайнда алдаад байхадаа, саашадаа ажаhууха, амидарха ямаршье хүсэлэнгүй болоhоноо мэдүүлжэ: «Хэрбээ намтай ямар нэгэн ушаралай тохёолдоо hаа, байhан байрысмни афган сэрэгшэдэй нэгэндэ дамжуулхые гуйнаб»,— гэжэ захиhан байгаа.

Облвоенкомадай политическэ таhагай начальник **А. А. Конев**, ЭБ найрамдал хамгаалха Буряадай комитедэй түрүүлэгшын орлогшо **Б. Б. Базаров**, ВЛКСМ-эй Буряадай обкомой нэгэдэхи секретарь **Ц. Б. Батуев** республикын финансын министрэй орлогшо **С. Ц. Цыреторов**, МВД-гэй таhагые даагша **М. Ю. Шилов**, Гүрэнэй түбэй архивай хүдэлмэрилэгшэ **Ф. Г. Дардаева** гэгшэд сэрэгшэдэй холбоо байгуулагшадай урда үгэ хэлэhэн байна. «Танай гарта байhан өөhэдынгөө болон нүхэдэйнгөө бүхы документнүүдые, бэшэгүүдые, үнэмшэлгэнүүдые болон грамотануудые гүрэнэй архивта тушаахыетнай дураднабди. Тэдэтнай түүхэдэ, ерээдүйн үетэндэ хэрэгтэй»,— гэжэ архивай хүдэлмэрилэгшэ суглараагшадта хандаа.

Кабул, Герат, Кандагар дээгүүр арбан жэл соо шахуу ниидэhэн hомонууд олохон хүбүүдэймнай ами наhые таhалаа. Харин тэдэнэй дурасхаал мартагдашагүй гээд, сугларагшад тэмдэглээ.

Буряад оронhоо мордоhон аад, афган дайнай дүлэн соо алдалhан 24 хүбүүднай дүрэ зурагууд дээрэхидээл адли, залууханууд, хүрсаханууд зандаа хэтын хэтэдэ харагдаха байна. Теэд самбар дээгүүр бэшээтэй «Эжымни үүдэ тоншоходожо байгаарайгты» гэhэн үгэнүүд халта дайраhан hомондол адляар, зүрхэ шэм гүүлэхэдэл гэхэ юм. Үлэhэн эхымнай гэрэй богоhые алхан орожо, анхаржа байгыт гэhэн эдэнэрэй hүүлшын гуйлта хүн бүхэнэй сэдьхэлдэ хүрэг лэ.

В. ТОКТОХОЕВА.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Дурсан ёhололгын нэгэ минутын үе.

В. ГАРМАЕВАЙ фото.

ЭСТОНИ: БОДОМЖОТ... ХАНДАСА ХЭРЭГТ...

СССР-эй Президентын байгша оной августын 12-то ... дүүлгэ соо оборонын асуудалнууд гансал ССР Со... даада шиидхэгдэхэ асуудалнууд болоно гэжэ мэдүү... мэhээ газар дээрэмнай сэрэгэй байhан ушар манай б... hан байдалые хазагайруулна гэжэ Эстониин ССР-эй В... Соведэй мэдүүлhэниинь доро ямаршье үндэhэгүй... гээшэ. СССР-эй Президентын мэдүүлгэ соохи энэ зүб... hанамжаяа хэлэхыень ТАСС-ай корреспондент В. ГО... СССР-эй Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй Генеральна Штабай нач... орлогшо Г. КРИВОШЕЕВЫЕ гуйhан байна:

— Манай ороной амин шухала асуудалнуудта хабаатай асуудалнуудаар, тэрэ тоодо тэрэнэй бэеэ хамгаалха шадабарида хабаатай асуудалнуудаар яаралтай, бодомжогүй шиидхэбэринүүдые абаhан Эстониин парламентэринүүдай толгойень СССР-эй Президентын мэдүүлгэ «сэлмээжэ» болохо хаш. Юуб гэхэдэ, бэеэ хамгаалха шадалаа hуларуулжа яашье болохогүй ха юм.

Хэнэйшье мэдэhээр, оборонын асуудалнууд СССР-эй зиндаада бүхы дээрээ шиидхэгдэхэ ёhотой. Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй урда гаража байдаг материально-техническэ, кадрова болон бусад асуудалнуудые нэгэшье союзна республика бэеэ даагаад шиидхэжэ шадахагүй. Эстони энэ талаар ондоо байдалтай бэшэ юм. Мүнөө үедэ манай Зэбсэгтэ Хүсэнүүдэй бүхы частьнууд эндэ бии гээшэ ха. Тиихэдээ хэрэгтэй хэмжээн соо оруулагданхай. Хэниие шьеб дарахын, ямаршьеб карательна хэмжээнүүдые абахын түлада эндэхи манай сэрэг олошоруулагдана гэhэн абьянуудые эрид буруушаажа, тон харюусалгатайгаар hүүлэй үедэ нэмэлтэ частьнууд Эстони руу оруулагдаагүй гэжэ хэлэнэб.

Урда сагhаа тогтонижоhон байгууламжые бодото байдалтай тааралдуулангүйгөөр эбдэхэ гээшэ таарамжагүй хэрэг болоно. Орёо зэбсэгжэлтэй болон техникэтэй сэрэгэй частьнуудта энэ нэн түрүүн хабаатай ааб даа. ПВО-гой сэрэгэй частьнуудай жэшээ дээрэ энээниие тон элеэр харахаар. Эхэ оронойнгоо агаарай дайда хамгаалгын байгууламжые hандаргааж болохо юм аал? Агаарай дайда хамгаалгын сэрэгүүд гансал сэрэгэй алба хаагшадые хамгаалха зорилготой бэшэ, мүн гол түлэб экономическа, захиргаанай объектнүүдые хамгаалха ёhотой ха юм. Эдэ частьнууд мүнөө сагай техникээр хангагданхай, тэдэнэрэй сэрэгэй бэлэдхэлдэ табигдадаг эрилтэнүүд тон дээдэ хэмжээнэй байдаг. Энэ байгууламжые hандаргаа hаа, хойшолонгуудыень уридшалан тодоруулхын аргагүй гэдэргээ алхам хэгдэхэ ха юм. Сэрэгэй бусадшье янза түхэлнүүдтэ энэ хабаатай.

Республикынь газар дээрэ сэрэгэй частьнуудые хайшан гээд байрлуулха тухай гансал асуудалаар бэшэ, мүн сэрэгэй частьнуудые бүридхэлгэдэ Эстониин Верховно Соведэй хандасань гайхал түрүүлнэ. Хабарай сэрэгтэ таталгын дүнгүүд энээниие тодоор гэршэлэн харуулна. Эстонидо энэ талаар түсэб оройдоо 42 процент дүүргэгдээ. Эстон 2500 гаран хүбүүд Конституцяар хараалагдаhан уялгаhаа хулжажа ябана. Нёдондо бүхыдөө бүхы орон соомнайшье сэрэгэй албанhаа арсагшадай тоо иимэ... гаагүй. Хуули буса ... гаhан эдэ залуу зонд... бодото алхамуудые ... кын хуули хамгаал... нууд хэзгүй байhаар.

Эндэ нэгэ ондоо асу... шухала юм. Эстон... нютагhаань холо алба... эльгээнэ гэhэн hанамж... Прибалтикын болон ... рэгэй округуудта Эсто... лөөлэгшэд тон олос... хэдэг юм. Гансал нют... раа бодол баримтал... hаа, сэрэгэй талаар hа... хэл хангахын аргагү... нууд орон соомнай... юм даа гэжэ бидэ... ойлгоно ёhотойбди.

Манай хүбүүд ганса... таа алба хэхэ ёhот... эрилтэ табижа, национ... рэгэй эмхидхэлнүүдые... гохо гээшэ нэн түрүү... ликын эзэм дээрэ эконо... ехэ ашаан болон бүүх...

Армида харша хара... нуудай тус республик... нөөр тараад байhана... наагаа зобонгүй бай... гүй юм. Сэрэгэй ко... дуудай ажал ябуулга... хэхэ зорилготойгоор ... юумэн хэгдэнэ. Сэрэ... хаагшадай бүлэнүүдт... га энэл юумэндэ сэхэ... Тэдэнэр тус респуб... ямаршье эрхэгүй боло... на бшуу. Совет сэрэ... шөөнүүдые муу мүүх... зарлаха ябадалнууд... үзэгдэнэ.

Республикын эколо... най сэрэгшэд ехэ хох... руулна гэhэн hанамж... hал доро ямаршье... гүй байха юм. Байга... хидол ушаруулха зар... нууд үзэгдэдэг байгаа... ронын министерство... Тэрэл зуура эдэ бүтэ... шалан түсэблэгдэhэн... жын ябуулга гээд сэ... шэ тон буруу. Сэрэгэ... тивүүд ямар нэгэ хох... руулаа hаа, тэрэнээ ... саадаг гээд тэмдэгл...

Оборонотой холбо... далнуудые шиидхэхэ... Зүгөөр тэрэниие хэр... жэтэйгээр, хэрэг мэд... лүүлхэ шухала. Тиимэ... эй Президент өөрын... мэдүүлгэ соо гүрэнэй... ронын талаар табиг... hан асуудалнуудта ... hайхан харса бол... хандахыень Эстониин... Соведые уряалhан ... Хамтаараа хэлсэжэ, ... байдалhаа гарахые ... сэлмэг hайхан ухаа... гүй, бодото байдал ... гохо гээшэ тон шухал... нэ ССР Союзые — б... гүрэнүүдэй Союзые ... гохо ябадалые хуул... баталhан союзна ш... эндэ туhа болохо h...

Түрэл нютагаймнай түүхэhээ

ТЭРТЭ, ХҮРХҮҮД УГСААТАН ТУХАЙ

Захааминай буряадуудай олонхинь тэртэ ба хүрхүүд угсаатан болодог. Тэртэнэр уг гарбалаараа монгол яhатан, хүрхүүдүүд булагад яhатан гэжэ тоологдоно. Ехэ-Цахир нютагта ажаhууhан Дымпил Гармаевич Гармаевай бэшэhэн Захааминай буряадуудай угай бэшэгүүд, мүн тиихэдэ урдань мэдэгдээгүй байhан Монголой Булган аймагай Тэшиг сомондо ажаhууhан Цэрэнжавын Дамдинай бэшэhэн «Баруун долооной уг гарбалай түүхэ» гэжэ монгол угай бэшэгэй мэдээсэлнүүдтэ үндэhэлэгдэн энэ статья бэшэгдэбэ. Энэ угай бэшэг Улаан-Баатарай түүхын институдай архивта байдаг. Тэрэнэй автор Ц. Дамдин «баруун долоон» гэжэ үгэнүүдые хэрэглэхэдээ, гол түлэб Захааминай, Түнхэнэй, Ахын ба Алайрай тэртэ ба хүрхүүдүүдэй түүхэ тухай мэдээсэнэ.

Энэ дурдагдаhан монгол угай бэшэгэй ёhоор, тэртэ ба хүрхүүдүүд 1500-гаад оной эхеэр Монголой засагта хаанай аймагай «хонин хотогойто» гэжэ угсаатанай бүридэлдэ ажаhуугаа. Энэ «хонин хотогойто» тиихэ үедөө «табан хотогойтын» бүридэлдэ ородог байгаа. Мүноо энэ газар дээрэ Монголой Хүбсэгэл аймагай Тосон-Цэнгэл, Ара-Булаг, Тэмүр-Булаг, Ихэ-Уула ба Мүрэн-центр гэжэ сомонууд байдаг.

1668 ондо эхилhэн Джунгариин Галдан Бушагта ба Халхын Түшээтэ хаанuудай хоорондохи дайнhаа бэеэ абаран-гаа, Торой Бодон хушууша ноён ударидагшатай 10 гаран тэртэ айл улад Алтай ба Хангай хадануудай ара талаар бодхуулаар гаража ерээ. Хяагтын хажуугаар эдэнэр Ород гүрэнэй газар дээрэ ороhон юм. Харгы замдаа тэдэнэр загаhаар хоол хэжэ ябаад, Байгал далайн баруун эрьедэ хүрэбэ. hүүлдэнь Түнхэнэй Больгёо гэжэ нютагта тэдэ байрлаба. Монгол угай бэшэг соо эдэ 10 айлнуудай зарим тэды хүнүүд нэрлээтэй: туг барижа ябаhан Торой Бодон хушууша hамгантаяа, Торой Бодон хушуушын ойрхи түрэл болохо Мангадай гэжэ хүн, Үнэй, Үнэрхэй, Бажагадай гэжэ нэгэ үншэн хүбүүн гэхэ мэтэ hэн ха.

Торой Бодон хушууша урдань дайнай үедэ сэрэгэй туг барижа ябаhандаа «хушууша» гэжэ нэрэдэ хүртэhэн юм. Тэрэ Эрхүү мүрэндэ хүрөөд, саашаа ябажа, Ангарын эрьедэ байрлаба. Тэндэ байрлажа байха үедэнь Торой Бодон хушуушын hамган hүүлдэшэг Монголhоо Сэлэнгэ мүрэниие уруудан ерэжэ, Эрхүү мүрэнэй адагта өөрынгөө үбгэнтэй уулзаhан юм. Тэндэhээ Торой Бодон хушууша гэдэргээ Түнхэндэ ерэжэ, Тоёо горхоной зүүн дободо hууриж аhан байна. Тэндэ hая болотор тэрэнэй сэргэ байhан юм гэжэ хэлсэдэг. Энэ Торой Бодон хушуушын нэрээр «Тооро» гэжэ нютагые нэрлэдэг болоо. Энэ эсэгэhээ тараашад Түнхэнэй «торойд тэртэнэр» гэжэ уг эхилhэн юм. Торой Бодон хушуушын дүү хүбүүнэй hамган, Багшахуу Удаганай хүбүүдhээ тараашад Түнхэнэй «ноёд тэртэ» зоной уг болоhон байна.

Анхан Хотогойто Монголhоо ерэhэн эдэ 10 гаран тэртэ айл уладтай хамта нэгэ үншэн хүбүүн Бажагадай гэгшэ Түнхэнэй Больгёо нютагта hуужа байгаад, Зүршэ гэжэ хамниган хүнэй Дүрбэ гэжэ нэрэтэй басагые hамган болгожо абаба. Бажагадай 2 хүбүүтэй болобо: Мангадай — Шогнобой ба Зандабай. Зандабайн хүбүүн Башли гэгшэhээ тараашад Түнхэнэй тэртэнэрэй отог болоhон байна. Бажагадайн ехэ хүбүүн Мангадай-Шогнобой 1-дэхи тэртэнэрэй уг эхилhэн юм. Энэ хүмнай 7 хүбүүтэй байгаа: Бишыхай, Хуралдай, Бойго, Хүхэй, Мэлзүү-Занги, Монхоо, hалхайтангаа. Эдэ 7 хүбүүдhээ Бишыхай ба Бойго хоёр хүбүүдтэеэ Больгёоhоо Захааминда ерэжэ hуугаа. Бишыхай Мэлэ-Жалга гэжэ нютагта hууриж аа. Тэрэ сагта эндэ hуудаг заягтай ба сэнтихэн угсаатан хамнигадаар эдэ тэртэнэр хамтараад, 6 айл нэгэ отог боложо, «маалинха тэртэ» гэжэ нэрэтэйгээр 1763 ондо Армагай управын мэдэлдэ ороhон юм. 6 айлай бүхэли отог боложо управада срохо-донь, «ямар үсөөхэн», «как маленько» гэhэн ород үгөөр «Маалинха тэртэ» гэжэ нэрэтэй болоhон байдаг. Бойго хоёр хүбүүнтэеэ Сагаан-Мориной Улаан-Добуун гэжэ газарта нютагжаа. Мамар гэжэ хүбүүнэйнь аша үринэр тэндээ Бурхиин аймаг, Дархинта нютагта Баанайтанай аймаг болоhон байна.

Сагаан-Мориной «1-дэхи тэртэнэрэй угай бэшэг» соо иигэжэ хэлэгдэнэ: «Түнхэнэй Тооро нютагhаа Сагаан-Моринды 2 хүн ерээ, 1-дэхи тэртэ угтай Хүнэхэй ба 2-дохи тэртэ угтай Үргэдэй. Уг гарбал мэдэдэг зарим хүнүүд эдэ хоёрые аха дүү гэжэ тоолодог. Хүнэхэй гэгшэнь Сагаан-Мориной Аанmая-Хобоо, Үргэдэйнь Хонто гэжэ газарнуудаар hууhан юм». Мүн энэл нютагай тэртэнэрэй ондоо угай бэшэг соо «Түнхэнэй Тоородо Заряа гэжэ нэрэтэй тэртэ hуугаа. Тэрэнэй хүбүүн Галаанти гэгшэ 1823 ондо Захааминай Сагаан-Мориной хажуудахи Зэмхэ гэжэ газарта хилэ харахаар Тооро hоо эльгээгдэhэн юм. Галаанти 2 хүбүүтэй байгаа: «Эрдэни ба Хабтагаалжан» гэжэ бэшээтэй. Дүтэлүүр нютагай «Тэртэнэрэй угай бэшэг» соо иигэжэ хэлэгдэнэ: «Түнхэнэй Тоородо Гури-Шара гэжэ тэртэ ажаhуугаа. Тэрэнэй хүбүүн Гэсэл гэгшэ Захааминай Дүтэлүүрэй урдахи Зэмхэдэ Тоороhоо ерэжэ нютагжаа». Энэ Гэсэлэй аша үринэрые мүнөө «Гури тэртэнэр» гэжэ нэрлэдэг. 1800-гаад оной эхеэр мүн лэ Түнхэнhөө Санагада «Ноёд тэртэ» угтай Хүжэй гэжэ хүн хилэ харахаяа ерэжэ нютагжаhан түүхэтэй.

1668 оной үеэр Монголой Хотогойто нютагhаа Абуухай мэргэн гэжэ ударидагшатай олон хүнүүд Байгал руу ерэhэн юм. Тэдэнэр Хүбсэгэл далайн баруугаар Ханха гэжэ газараар Ород гүрэнэй газар дээрэ ороhон байна.

Энэл үедэ Хотогойтоhоо 20 гаран хүнүүд Монголой Алтай хадые дабажа, Байгал руу ерэhэн байна. Эдэ хүнүүдые hөөргэнь абаашахаяа засагай түлөөлэгшэд Монголhоо тэдэнэй хойноhоо ерэhэн юм. Гэдэргээ бусахаяа арсаhандаа эдэ хүнүүдэй олонхинь алуулhан түүхэтэй.

Торой Бодон хушууша Монголhоо ерэжэ ябаха замдаа Хүбсэгэл далайн Ихэ-Уулын хажуудахи Одос-Намнанг гэжэ газарhаа нэгэ түрэхэ эхэнэрые мориндоо hуулгажа, Түнхэндэ асарhан домогтой. Түнхэндэ энэ эхэнэр хүбүүтэй болобо. Хүбүүндэнь Гуур гэжэ нэрэ үгэhэн юм.

Монголhоо засагаархинай эдэ бодхуул хүнүүдые hөөргэжь абаашахаяа ерэхэдэнь, Торой Бодон хушууша мүн ондоо эхэнэрые Түнхэндэ асарhандаа айжа, Абуухай мэргэнэй хүнүүдээр хамта Зүүн-Морин голые уруудажа ошоо. Тэдэнэр тиишээ удаан саг соо ажаhууhан юм. Торой Бодон хушуушатай ерэhэн хүнүүд тэндээ олон боложо, тэртэнэрэй отогууд болоhон байна. hүүлдэнь эдэ отогууд дундаа аймаг аймагууд боложо хүбааряа. Эдэ тэртэнэр ба хүрхүүдүүд бэшэ буряадуудта «баруун долоон» гэжэ нэрэтэйгээр мэдээжэ болоhон юм. Мүнөө эдэ тэртэнэрэй аша үринэр Сагаан-Морин, Мэлэ, Баян-Гол, Дархинта, Ехэ-Цахир нютагуудаар ажаhууна.

Дээрэ дурдагдаhан Монголой Хотогойтоhоо Алтай хадаар 1668 оной hүүлээр Байгал руу ерэhэн 20 гаран хүнүүдтэй хамта Түнхүү ба Түнгэрсэг гэжэ нэрэтэй 2 хүрхүүд ерэлсээ. Тэдэ хоёрой аша үринэр хүрхүүд угсаатанай аймагууд болоhон байна. Түнхүү гэгшэнь Байгалай баруун захаар нютагжажа Алайр, Боохон ба Балаганскын хүрхүүдүүдэй аймагууд болоо. Түнгэрсэг. Түнхэндэ ажаhуухадаа, Нүхэлин гэжэ хүбүүтэй болобо. hүүлдэнь Нүхэлин хоёр хүбүүтэй болоо: Дааган ба Дауури. Эдэ хоёр Түнхэндэ ажаhуугаа. Дауури хоёр хүбүүтэй болоо: Энхэ ба Мүнхэ. Энхын 6 хүбүүд Тоорын хүрхүүдүүдэй уг үндэhэн болодог. Даууриин бага хүбүүн Мүнхэ гэгшэ Ганжи гэжэ hамгантаяа Уяа хүбүүнтэеэ хилэ харахаар Захааминда 1630 ондо эльгээгдэhэн юм. Тэдэнэр хазаар морёор Хамар-Дабаанай хаданuудые дабажа, Захааминда ерээ. Мүнхэ Ганжи hамгантаяа Нуртада ажаhуухадаа, үшөө Буймаан ба Бортоон гэжэ хоёр хүбүүдтэй болобо. Мүнхын ехэ хүбүүн Уяа гэгшэ эсэгынгээ орондо хилэ харахаяа ороhон юм. Уяа хилэ харалгада ехэ габьяатай байжа, засагаархинhаа капитан нэрэдэ хүртэhэн ба алтан гэртэ hэлмээр шагнагдаhан түүхэтэй. Уяа Мэлын Мэлэ-Жалга гэжэ газарта hууха даа, 4 хүбүүтэй болоо. Уяагай бага хүбүүн Матуу гэгшэ 5 хүбүүтэй байгаа: Рампил, Могтоо, Нэмхан, Багшахан ба Ошор. Эдэнэр мүнөө Бортын хүрхүүдүүдэй уг үндэhэн болодог.

Мүнхын дунда хүбүүн Буймаан гэгшэ Үлэнтэдэ ажаhуухадаа, 3 хүбүүтэй болоо: Болхой, Шагдар ба Монхоо.

Мүнхын бага хүбүүн Бортоон гэгшэ Нурта ба Хужар нютагуудаар ажаhуугаа. Тэрэ 6 хүбүүтэй байгаа: Бутуушха, Хазаадай, Улаадай, Дооной, Азай ба Талаша.

Санага ба Далахай нютагуудай «Угай бэшэгүүд» соо иигэжэ хэлэгдэнэ: «Захааминай хүрхүүдүүдэй зариманиинь Түнхэнэй Тоороhоо ерэhэн Зүрэй гэжэ хүнэй аша үринэр болодог».

Цахирай «Хүрхүүдүүдэй угай бэшэг» соо иигэжэ хэлэгдэнэ: «Шахай гэжэ хүрхүүд Түнхэндэ ажаhуухадаа, 4 хүбүүтэй байгаа: Полхосой, Хобуужан, Бодон, Тэнин. Тэдэнэрэй Хобуужан гэгшэнь Түнхэнhөө Ехэ-Цахирай Улитын-Жагуунай дободо ерэжэ hуугаа. 1840 ондо Түнхэнhөө Цахирта Бодоной хүбүүн Маатаруу гэгшэ Хобуужан абгайдаа ерэжэ нютагжаhан юм. Тиихэдэ 1730 оной үеэр Түнхэнhөө Цахирта 4 хүрхүүд ерээ: аха дүү хоёр Гохин, мүн лэ аха дүү хоёр Хоондо. Мүнөө хүрхүүдүүд Нурта, Хужар, Дүтэлүүр, Үлэнтэ, Борто, Ехэ-Цахир ба Цахир нютагуудаар ажаhууна.

1668 оной hүүлдэ тэртэ ба хүрхүүдүүд Түнхэн ба Алайрта ажаhуухадаа, Ород гүрэнэй мэдэлдэ ороодүй байгаа. Тэдэнэр татабари түлэдэггүй, сэрэгэй албанда татагдадаггүй байба. Тэдэнэрэй үхибүүд бэшэг номдо hургагдадаггүй байгаа. Газар ашаглаха эрхэгүй байhан хадаа, нютагай ородуудаар сабшалангай ба бэлшээриин газарнуудые эдлэхээ нэгэ жэлээр хэлсээ хэдэг байгаа. 1668 онhоо бури hүүлдэшэг эдэ «баруун долоон» ондоогоор хэлэбэл, тэртэ ба хүрхүүдүүд Ород гүрэндэ татабари түлэхэ, сэрэгэй албанда ябалсаха дурадхал оруулhан байна. Тиигэжэ дала гаран гэрэй ээд Ород гүрэнэй мэдэлдэ ороhон түүхэтэй.

1730 оной hүүлдэ Захааминда хилэ харахаар Түнхэнhөө хэдэн хүрхүүд айл эльгээгдэhэн байна. Сэрэгэй албанда ябадаг хүнүүдые хасагууд, харин сэрэгэй албанда ороогүй хүнүүдые отог зон гэжэ нэрлэдэг байгаа. Отог зоной эрэшүүл урдынхяараа гэзэгэтэй ябадаг, харин тиихэдэнь хасагууд гэзэгүй ябаха гуримтай байгаа.

Эндэ хэлэгдэhэнэй ёhоор тэртэ зон Түнхэнhөө Захааминда 1763 ондо ерээ. Эдэмнай Мэлэ ба Сагаан-Моринды hууhан аха дүү Бишыхай ба Бойго хоёр болоно. Мүн Мэлэдэ Түнхэнhөө ерэжэ hууhан тэртэнэр Хүнэхэй ба Үргэдэй гэгшэд болоно. Галаанти гэжэ тэртэ Сагаан-Мориной хажуудахи Зэмхэ гэжэ газарта, «Ноёд тэртэ» угтай Хүжэй гэгшэд Санагада хилэ харахаар Түнхэнhөө 1800-гаад очой эхеэр ерэжэ hууhан байна. Мүн тиихэдэ Дүтэлүүрэй хажуудахи Зэмхэдэ Гэсэл гэжэ тэртэ Тоороhоо ерэhэн түүхэтэй.

Хүрхүүдүүд Түнхэнhөө Захааминда хилын харуулай албанда 1730 оной hүүлдэ ерээ. Эдэмнай Мүнхэ, Хобуужан, Маатаруу, Зүрэй, Гохин ба Хоондо гэгшэд болоно. Тэдэнэр Нурта, Хужар, Үлэнтэ, Ехэ-Цахир ба Цахир нютагуудаар hууhан гэжэ Захааминай буряадуудай угай бэшэгүүд соо хэлэгдэнэ.

С. БАБУЕВ,
БИОН-ой хүдэлмэрилэгшэ.

БУЛТАДАА ЗЭМЭТЭЙБДИ

Манай обществодо орёо шухала, хүндүүлхэй болоhон олон асуудал гарадаг. Тэдэнэй нэгэн—харгы дээрэ хүн зоной олоороо наhа баралга болоно.

— Автомобильна харгынууд дээрэ hаяшаг болотор байдал яhала намдуу бэлэй,— гээд республикын Гүрэнэй автоинспекциин начальник, милициин подполковник И. Ф. Антонов хэлэнэ.— Теэд гэнтэ олон аюул — наркомани, токсикомани, янхан ябадал бии боложо, авто-усалнуудай тоо эрид ургаа.

Тоо, баримтанууд: үнгэрэгшэ жэлдэ республика дотор ама халамгай 11.335 жолоошон баригдаа. 1988 онойхидо орходоо 345 усалта ушараар олон харгын-транспортна аюул үзэгдөө. Эндэ хэн зэмэтэйб? Бодоод үзөө hаа, булта общество зэмэтэй. Харин нэн түрүүн ГАИ-е зэмэлдэг зон олон: хайхарамжагүйгөөр хандаа, хараагүй гэхэ мэтээр.

Үшөө нэгэ шухала асуудал — харгын аюулда ороhон хүндэ түрүүшын медицинскэ туhаламжа хүргэлгэ. Энэ түрүүшын туhаламжын олонхи ушарта тэрэ хүндэ hүүлшын туhаламжа болошохоёо hанадаг. Мэргэжэлтэдээр, техникээр хангалгын, түргөөр туhа хүргэлгын талаар бидэ хүгжэнги оронуудhаа гээгдэнхэйбди. Жолоошоншье, ГАИ-гайшье хүдэлмэрилэгшэ харгын усалда ороhон хүндэ медицинскэ туhаламжа хүргэхэ шадабаритай байха ёhотой. Телевиденеэр харахада, американ полицейскэ үхибүүнэй хүйhэ хүндэжэ, искусственна амилалга хэжэ шададаг байнал. Милициин хүдэлмэрилэгшэд ба авто-hургуулиин hурагшад медициные шудална гү? Үгы. Эндэл манай зэмэ, хайхарамжагүй байлга үзэгдэнэ гээшэ.

Түрүүшын медицинскэ туhаламжын аптечкэ соо олонхи ушарта хэрэгтэй эм, бинт байдаггүй. Жолоошоной аптечкэ соо амилхада туhалдаг тусхай бааг гү, али резиновэ сорго заабол байха ёhотой. Шуhа тогтоодог жгүдууд муу нүлөө үзүүлнэ, бусад hудаhа, hудалнуудые эбдэнэ гээд медицинын хүдэлмэрилэгшэд эдэ жгүдуудые хориhон юм. Орондонь сэбэр салфеткэнүүд, хүндэ болгон дарадаг хэрэгсэл, бинт дурадхагдаhан гээшэ. Харин эдэ хэрэгсэлнүүд олохон жолоошодой аптечкэ соо үгы байха. Нашатырна спиртын раствор ампуле соо, йодой раствор шэл флакон соо гаргагдадаг. Харин иимэ амhартанууд харгыда тэhэржэ бололохол. Тиимэhээ ондоо арга бэдэрхэ шухала. Шатажа байhан автомобилиин хажууда, ехээр гэмтэhэн, шатаhан, шуhаа гээhэн хүнэй бэе дээрэ тонгойгоод, hалганаhан гараараа нашатырна спирттэй амhарта нээхэдэ хэсүү.

Медицинскэ пропагандада дээдын хэмжүүртэ ябуулагдажа, түрүүшын медицинскэ туhаламжа тухай номые алишье киоск, магазинда худалдажа абамаар байха ёhотой. Хээрэ, хүдөө газарта хүн зоной аюулда оробол, түргэн туhаламжын больница руу хонходохо арга үгы, түб hууринтай ямаршье холбоогүй газарнууд үсөөн бэшэ. Эндэ мүн лэ байдалые хүбилгэхэ шухала. Ушарhан дутуу дунданuудые усадхабал, харгын аюулда орогшодые абаржа боломоор гээшэ.

В. ВОЛЬСКИЙ,
республикын профсоюзуудай соведэй пресс-түбэй корр.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

Тарая хураалга газаа хүрэжэ ерэнхэй. Тэрэ болотор тэжээл бэлэдхэлгээ дүүргэхэ гээшэ мүнөөдэрэй шухала зорилго болоно. Загарайн районой «Гигант» колхозой үбhэшэд эгээл иимэ уряа доро хүдэлжэ байнхай. Августын 25-най байдалаар түсэбөөр хараалагдаhан 20 мянган центнерэй 15 мянганиинь бэлэдхэгдээд байна. Ю. М. Антоновой звено үбhэ хураалгада эрхимлэнэ,—гэжэ Н. Дегтярев бэшэнэ.

КПСС-эй республи... митедэй бюрогой за... седани тухай мэдээс... үгтэбэ.

...Бидэ хахасанаг... иимэ гаршаг доро... Мичиган: эдэ нуурн... шалан хамгаалая» г... американ фестивали... тэ үдэр тухай Г. ... репортаж толилогдо...

«Комиссарнуудые ... гэжэ гү?—отставкада... подполковник, пол... ришэн байhан Л. ... иимэ гаршаг доро ... hон материал доторо... политикада хабаагүй... тухай хөөрэлдөөнүүд... намжануудаараа хүб...

Сэнхир экран

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—«120 минута». 9.30—«Лифт для промежуточного человека»—уран hайханай фильм. «Товарищ Архипов»—3-дахи үзэгдэл, «Вопиющая справедливость»—4-дэхи үзэгдэл. 10.45—«Хүн бэ хуули». 11.45—«Московский» совхозой соёлой байшан соо композитор О. Ивановтой уулзалга. 12.25—Үхибүүдтэ зорюулагдаhан дамжуулга (англи хэлэнэй хэшээлтэйгээр). 13.25—Коллаж. 13.30—Время. 17.15—«Руди в гостях»—үхибүүдтэ зорюулагдаhан фильм Венгри. 18.15 — «hургуули»—баримтата фильм. 18.45—«...16-тай ба дээшэ наhатайшуулда». 19.30—Время. 20.00—«Совет патриот» — киножурнал. 20.10 — Түбэй телевидениин алтан жасаhаа. И. Л. Андронниковой хөөрөөнүүд. 21.15—«Лифт для промежуточного человека»—уран hайханай фильм. «Товарищ Архипов»—3-дахи үзэгдэл. 22.00—Время. 22.30—«Глембаи»—уран hайханай фильм. 2-дохи сери. 23.10 —Оперодо дуратайшуулай телевизионно клуб. 00.20—ТСН.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 10.30—«Три банана»—мультфильм. 10.45—«Приключения в каникулы»—үхибүүдтэ зорюулагдаhан фильм. 3-дахи сери. 12.00—Ритмическэ гимнастика. 20.30—«Нежность к ревущему зверю»—3-дахи сери. 13.35—17.35—Забhарлалга. УЛААН-ҮДЭ. 17.35—«За синей птицей»—баримтата фильм. 18.05—«Танай бэшэгүүдээр». 18.35—Байгал. 18.50 —«hургуули: мүнөөнэй байдал ба ерээдүй». Буряадай АССР-эй арадай эрдэм hуралсалай министр С. Д. Намсараев болон республикын багшанар дамжуулгада хабаадаха. 19.50 —Байгал (буряадаар). 20.10—«Эхэ нютаг». 20.55—Соносхолнууд. МОСКВА. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 21.15—Кинофестиваль. «Портрет коммуниста на фоне...»—баримтата фильм. 21.55—Коллаж. 22.00—Хүнгэн атлетикэ. Европын чемпионат. Югославиhаа дамжуулагдаха. 00.15— —«На струнах, клавишах и...»

Редактор
Р. Б. ГАРМАЕВ.

Кино, театрнуудта

ТЕАТР ОПЕРЫ И БАЛЕТА
Гастроли Душанбинского государственного русского драмтеатра им. Вл. Ма... 10 МИЛЛИОНОВ ... ИЛИ ЖЕНИТЬБА ... ХУДОЖНИКА — в 19...

«ДРУЖБА»
ПУГАЛО — в 9-40, ... ВОЙНЫ — в 11-10, ... 18-50, СОБСТВЕНН... РАНИЯМИ (2 сер... 20-30.

«РОДИНА»
ТАИНСТВЕННЫЙ ... 10, 16-20, НА ТРОПЕ... в 12, 18-10, 21-50, КО... ЛИСИСТРАТЕ — в 14...

«ПРОГРЕСС»
Красный зал — ОБ... (ТАИНСТВЕННЫЕ ... — в 9-40, 12, 14-10, ... 21-20
Зеленый зал — ПРЕ... АНТУАНА — в 9-40, ... 15-10, 19-30, 21-20, ... серии) — в 17.

«ОКТЯБРЬ»
КИНГ-КОНГ — в ... КИНГ-КОНГ ЖИВ... 16-40, ЗИТА И ГИТА ... — в 18-40, 109-й ИД... ТАНОВКИ — в 21-10.

«ВОСТОК»
МУЛЬТФИЛЬМЫ — ... ЛЫЕ БЕСТИИ — в 1...

«БАЙКАЛ»
БЕЛАЯ КОСТЬ — в ...

«АРШАН»
ОХОТА НА ЕДИН... 19, 21.

НАШ АДРЕС: 670000, УЛАН-УДЭ ул. Каландаришвили, 23

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора —2-68-08, зам. редактора —2-62-62, отв. секретарь —2-50-52, секретариат —2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды —2-60-91, 2-56-23, промышленности и строительства — 2-61-35, агропромышленный—2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта —2-69-58; культуры и школ —2-60-21, 2-57-63; информации —2-34-05; переводов —2-54-93; писем и селькоров — 2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин —91-1-44, г. Северобайкальск — 35-73, п. Хоринск—55-6-90, г Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79 п. Агинское 3-40-69. Директор издательств —2-37-32, бухгалтерия— 2-33-77, вахта —2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Заказ № 198